MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

JŪRATĖ LUKŠIENĖ
FINANSŲ TEISĖS PROGRAMA

SMURTO PAPLITIMAS VILNIAUS MIESTO ŽIRMŪNŲ MIKRORAJONO MOKYMO ĮSTAIGOSE

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinė vadovė - prof. dr. Genovaitė Babachinaitė

Vilnius, 2007

TURINYS

Įvadas....3
I. Smurtinio elgesio teisinis reglamentavimas....6
II. Smurto raiškos socialinis kontekstas: socialiniai, pedagoginiai, psichologiniai veiksniai....18
III. Kriminologinis tyrimas Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose....30
3.1.Tyrimo sąlygų bendra charakteristika ir metodika....30
3.2.Kriminologinio tyrimo metu gautų duomenų analizė....33
3.2.1. Smurto šaltiniai mokymo įstaigose....33
3.2.2. Smurto formų pasireiškimas tarp mokyklos bendruomenės narių....35
3.2.3 Moksleivių amžiaus grupės, lyties ir smurto sąsajos....40
3.2.4. Ryšis tarp patiriančių ir nepatiriančių smurtą namuose moksleivių su smurtavimu mokykloje....43
3.2.5. Mokinių ir mokytojų reakcija į smurto atvejus mokymo įstaigose....44
IV. Smurto prevencijos mokykloje galimybės ir siūlymai jos tobulinimui....49
Išvados....52
Literatūros sąrašas....53
Santrauka....57
Summary....58
Priedai....59

ĮVADAS

Darbo aktualumas. „Su prievarta susiduriame kiekvieną dieną. Ji yra svarbi mūsų kasdienės patirties dalis. Prievarta – karai, kurių metu žmonės būdavo masiškai kankinami ir žudomi, bausmės, žiaurūs papročiai - lydėjo visą žmonijos istoriją.“[1] Šiandien laikai kiti, visuomenė pasikeitė, tačiau smurtas visuomenėje išliko. Dėl itin paplitusio smurto mokyklose, pastaruoju metu Lietuvos mokyklai teikiamas vis didesnis dėmesys. Tarpasmeniniai mokytojų ir mokinių santykiai, paremti humanistiniais principais sudaro prielaidas išugdyti pilietišką, tolerantišką, atsakingą asmenybę. Skaudžiausia, kai mokymo institucija, kurioje žmogus įgyja ne tik žinių, bet ir yra ugdomas, kuria pagrindą savo tolimesniam gyvenimui, tampa terpe įvairių smurto formų pasireiškimui. Smurtas mokykloje yra labai rimta problema, ne tik mokyklos bendruomenės, bet ir visos valstybės. Pastaruoju metu dažnai girdime, kaip paaugliai žiauriai sprendžia menkiausias problemas, kokie jie kerštingi ir negailestingi. Nejautrumas kito skausmui šiandien toli pažengęs. Deja, šiandien mokiniai patiria smurtą ne tik iš bendraamžių, bet ir iš mokytojų. Mokytojas dažnai tokį savo poelgį pateisina nesusivaldymu, kantrybės stoka. Kyla klausimas, ką daryti, jei mokytojas specialiai ruoštas mokytojo profesijai taip elgiasi, tai ko tada tikėtis iš nepilnamečių mokinių? Vaikai ateina į mokyklas skirtingi, iš įvairių šeimų, skirtingos materialinės padėties, turintys ir neturintys elgesio problemų. Labai sunku būna mokytojui, kai klasėje mokosi daug vaikų, turinčių elgesio problemų. Mokytojai nebesugebėdami išlaikyti klasėje tvarkos, pradeda naudoti įvairių formų smurtą, o tai dar labiau skatina pačius vaikus smurtauti. Kita vertus daugelis mokytojų atsisako vesti pamokas tam tikrose klasėse, nes patys patiria įvairių formų smurtą iš moksleivių. Kol kas akivaizdu, kad mokykla be smurto tėra tik vizija.

Apibrėžiant **darbo problemą** reikėtų pastebėti, jog peržengiantis visas moralės normas ir bendravimo ribas smurtas mokyklose papiktina ne vieną, tačiau dėl nesuprantamų priežasčių už sistemos ir tvarkos kūrimą mokykloje atsakingos institucijos vis dar bijo realiai pažvelgti į esamą situaciją ir pripažinti, kad skubiai reikia imtis efektyvių priemonių: smurto prevencijos ir kontrolės programų, sprendžiant šią problemą. Dauguma moksleivių nepasitiki auklėtojais, mokytojais, tarnybomis, problemas stengiasi spręsti patys, nes nesulaukia tinkamos ir efektyvios pagalbos. Ne visuomet apie smurto atvejus mokykloje yra informuojamos teisėsaugos įstaigos, ko pasekoje smurtavimas mokykloje didėja, nes smurtautojai lieka nenubausti. Labai opi problema – prievarta tarp pačių vaikų (tyčiojimasis, šantažas, reketavimas) 2001-2002 Pasaulinė sveikatos organizacija atliko tarptautinius tyrimus ir nustatė, kad Lietuva tarp 36 pasaulio valstybių pirmauja pagal vaikų, iš kurių tyčiojamasi skaičių.[2] Pažymėtina, kad tyčiojimasis iš silpnesnio,

[1] V. Justickis. Kriminologija. 1 dalis. - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 410
[2] R.Povilaitis, J.Valiukevičiūtė. Apie priekabiavimą. -Vilnius: Multiplex dizainas. P.4.

priekabiavimas siekiant jam sukelti fizinį ar emocinį skausmą sutrikdo normalų vaikų bendravimą, sukelia somatinius susirgimus, o neretai yra vaikų savižudybių priežastis.

Tad analizuodami ir nagrinėdami pasirinktą darbo temą, šias problemas ir pabandysime atskleisti bei išspręsti, pasiremdami teorine ir gauta empirine medžiaga.

Darbo naujumas. Smurtas buvo nagrinėjamas daugelio autorių. Nepilnamečių nusikalstamumą nagrinėjo G.Babachinaitė, A.Čepas, V.Justickis, A.Dapšys, J.Galinaitytė. Šių autorių darbuose buvo analizuojamas nepilnamečių nusikalstamumo priežastys, prevencija. Smurtinį nusikalstamumą ir nepilnamečių smurtinį nusikalstamumą nagrinėjo G.Babachinaitė, J.Gilligan, A.Jatkevičius. Jie tyrinėjo smurtinio nusikalstamumo prevencijos klausimus, smurtinį nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybę. Tačiau mažiausiai nagrinėta psichologinė prievarta, patiriama mokykloje. Iki šiandienos Lietuvoje yra atlikta tik keletas tyrimų, kuriuose mėginama išsiaiškinti tyčiojimosi dažnumą tarp mokinių. Vienas tokių, kaip jau minėta, kas ketvirtus metus vykdomas Pasaulinės sveikatos organizacijos vykdomas tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvensenos tyrimas. Netirtas ir mokytojų atžvilgiu naudojamas moksleivių smurtas. Fizinį smurtą pastebėti gana nesunku, sunkiau emocinį. Į tokio pobūdžio smurtą nėra tinkamai reaguojama, nors toks patirtas smurtas gali sukelti daug didesnių ir skaudesnių pasekmių nei fizinė prievarta. Juo labiau probleminiai klausimai nebuvo nagrinėti Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose.

Tyrimo objektas - smurto raiška Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose.

Tyrimo hipotezė - smurto mokykloje latentiškumas yra nemažas.

Darbo tikslas – atskleisti smurto Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose paplitimą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą.
2. Išnagrinėti smurtinio elgesio teisinį reglamentavimą, smurto sampratą.
3. Atskleisti smurto paplitimo socialinius, psichologinius, pedagoginius veiksnius.
4. Atlikti smurto paplitimo tyrimą Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose.
5. Ištirti smurto formas egzistuojančias mokykloje tarp mokyklos bendruomenės narių.
6. Suformuoti smurtinio nusikalstamumo prevencijos mokykloje galimybes bei siūlymus jos tobulinimui.

Tyrimo šaltiniai:

1. Tarptautiniai ir Lietuvos Respublikos teisės aktai.
2. Lietuvos ir užsienio kriminologijos, baudžiamosios teisės, sociologijos, pedagogikos, psichologijos literatūra, kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga.
3. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistiniai duomenys (forma- 50N- ĮTĮ). Darbe analizuojami duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nukentėjusius vaikus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, Lietuvos Respublikos ir tarptautinės teisės dokumentų bei mokslinių šaltinių analizė buvo naudojama siekiant išnagrinėti smurto sampratą, jo rūšis, teisinį reglamentavimą, smurto paplitimo socialinį kontekstą, mokyklos bendruomenės psichologinius aspektus, atskleisti nagrinėjamos problemos teorinius pagrindus. Rengiant magistro baigiamąjį darbą, buvo remiamasi empirine medžiaga, surinkta anketinės apklausos ir interviu metu. Apklausti 5, 7 ,9 klasių moksleiviai, interviu imtas iš 15 įvairų pedagoginį stažą turinčių mokytojų.

I. SMURTINIO ELGESIO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

„Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos valstybinės psichikos sveikatos centras nurodo, kad smurtas tai pavojingas reiškinys, kurio dėl staigumo ir netikėtumo ne visada įmanoma išvengti. Tarptautiniuose dokumentuose anglų kalba minimi terminai „abuse“, „compulsion“ – prievarta, „violence“ – smurtas, „seksual exploitation„ – seksualinis išnaudojimas.“[3] „Smurtas – tai šiurkšti prievarta, fizinės ir emocinės kančios, kurių tikslas – priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingą galią“[4] Dabartinės lietuvių kalbos žodyne smurtas apibrėžiamas kaip “Šiurkšti prievarta, priespauda, pavojus, o prievarta – jėgos panaudojimas verčiant ką daryti.“[5] Įvairiuose literatūros šaltiniuose dažnai smurto sąvoka vartojama kaip agresijos sąvokos sinonimas. Sąvoka smurtas vartojama įvairia prasme: kasdienybėje šia sąvoka apibūdinamas priešiškas elgesys, taip įvardinami apskritai visi prievartos veiksmai ir net plačiu mastu vykstantys teroro aktai. „Bulgarų kriminologai smurtą apibrėžia kaip agresiją, ekstremalią jėgos formą. Daugelis tyrinėtojų, siekdami aiškumo ir tikslumo, stengiasi susiaurinti šio termino reikšmę ir jį susieja su grubia fizine jėga. Tačiau dauguma autorių visiškai teisingai pasirenka daug platesnę šio žodžio reikšmę, apimančią įvairias blogo elgesio su žmonėmis formas.Vienos kriminologijos krypties atstovai smurtą sieja mažų mažiausiai su aukos kūno neliečiamumo pažeidimu, kiti tokią prievartos sąvoką laiko primityvia mechanine ir prideda dar ir psichinį poveikį aukai. Baudžiamosios teisės požiūriu prievarta ir agresija, o tai ir yra smurtas gali būti tiek fizinis (kaip jį supranta visuomenės dauguma), tiek ir psichinis (kaip jo sampratą papildo baudžiamosios teisės teoretikai). Taigi smurtas gali ne tik fiziškai sužaloti žmogų, bet sukelti dvasinių išgyvenimų ir kančių, pakenkti jo intelektui.“[6] „Esminiai smurto požymiai yra jo neteisėtumas, tyčinis pobūdis, nukreiptumas į kitą žmogų ir fizinis arba psichinis poveikis jam.”[7]

Smurto ir prievartos terminų bei jas draudžiančias teisės normas rasime Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – LR), įstatymuose, LR baudžiamajame, civiliniame, administraciniame kodeksuose. Tokių normų galime aptikti ir tarptautinės teisės aktuose. Šioje darbo dalyje apžvelgsime LR ir tarptautinės teisės aktus, reglamentuojančius smurtą. LR Konstitucijos (toliau – Konstitucija) II skirsnis „Žmogus ir valstybė“ bei dalis III skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ nustato principines žmogaus teises ir laisves. Konstitucijos, kuris yra

[3] http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/ziniasklaida/20060523/ ;prisijungimo laikas: 2006-10-12.
[4] R.Žukauskienė. Kriminalinio elgesio psichologija.-Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.P.429.
[5] http://www.lkz.lt; prisijungimo laikas: 2006-11-15.
[6] A.Jatkevičius. Smurtinio nepilnamečių nusikalstamumo samprata.//Teisė. Mokslo darbai 33(4).Vilniaus universiteto leidykla.1999.P.37
[7] A.Jatkevičius. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė (01 S)/VU.- V., 2003. P.9.

pagrindinis šalies įstatymas,19 straipsnyje skelbiama, kad „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, 20 straipsnyje skelbiama, kad „Žmogaus laisvė neliečiama“, 21 straipsnyje skelbiama, kad „Žmogaus asmuo neliečiamas. Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“, 38 straipsnyje „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“ 39 straipsnyje 3 dalyje skelbiama: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas.“[8] Šios Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos yra kaip pamatiniai principai kitų teisės aktų. Taip pat šiuos principus galima laikyti valstybės įsipareigojimais visuomenei dėl šių teisių tinkamo garantavimo ir galimybių jas realizuoti. Šios žmogaus teisės ir laisvės yra bendros visai Europai ir taip pat yra įtvirtintos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 straipsnyje nurodoma „Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta; 3 str. „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą elgiamasi.“[9] Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5 straipsnyje skelbiama, kad „Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio jo orumą elgesio arba būti šiaip baudžiamas.“[10] Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijos 19 straipsnyje skelbiama „Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių“ . 28 str. „Valstybės dalyvės imasi visų reikalingų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui“[11] LR Švietimo įstatymo 46 straipsnio 1 dalies 7 punkte skelbiama, kad viena iš mokinio teisių yra „Mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje“, 49 straipsnio 1 dalies 4 punkte skelbiama, kad viena iš mokytojo pareigų yra „Užtikrinti ugdomų mokinių saugumą, geros kokybės programą“[12] Kalbant apie mokytojo pareigas ir mokinio teises nereikėtų pamiršti, kad mokiniai turi vien tik teises, jie turi ir pareigas, kaip elgtis mokykloje. Viena iš pareigų „Gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius.“[13] „Smurtas mokykloje nėra naujas reiškinys, tačiau pastaraisiais metais jis smarkai pakito, ypač dėl vis didėjančio mokyklų nesugebėjimo izoliuotis nuo visai visuomenei ir konkrečioms

[8] Lietuvos Respublikos Konstitucija. //Valstybės žinios.1992, Nr.33-1114.
[9] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.//Valstybės žinios.1995, Nr.40-987.
[10] Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.//Valstybės žinios.2006, Nr. 68-2497.
[11] Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
[12] Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas.//Valstybės žinios.1998, Nr.67-1940.
[13] Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas.//Valstybės žinios.1998, Nr.67-1940.

bendruomenėms kylančių problemų ir sunkumų. Smurto sąvoka mokykloje apima daugybę įvairių įvykių – nuo nežymių incidentų iki labai rimtų agresijos atvejų. Mokyklinio smurto formos, aplinkybės, priežastys Europos Sąjungos valstybėse narėse skiriasi.“ [14] Mokymo įstaigose draudžiama taikyti moksleiviams fizines bausmes. „Vaikui už mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės. Mokymo įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą. Jeigu šie asmenys nevykdo savo pareigų arba vykdo jas netinkamai, fiziškai, psichiškai žaloja auklėtinius ar kitaip pažeidžia vaiko teises, jie atsako įstatymų nustatyta tvarka.“[15]

LR baudžiamajame kodekse (toliau - BK) yra numatyta nemažai nusikalstamų veikų, padaromų naudojant fizinę prievartą, už kurias numatyta baudžiamoji atsakomybė. Paminėtinos šios nusikalstamos veikos, susijusios su fiziniu smurtu:

1. LR BK XV skyriuje – nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai (genocidas – BK 99 str., tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis –BK 100 str., tarptautinės humanitarinės teisė saugomų asmenų žudymas – BK 101 str., tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimas, kankinimas ar kitoks nežmoniškas elgesys su jais – BK 103 str., civilių ar karo belaisvių prievartinis panaudojimas priešo ginkluotose pajėgose – BK 105 str.)

2. LR BK XVII skyriuje - nusikaltimai žmogaus gyvybei (nužudymas - BK 129 str., nužudymas labai susijaudinus -BK 130 str., naujagimio nužudymas BK 131 str., neatsargus gyvybės atėmimas -BK 132 str., sukurstymas nusižudyti ar privedimas prie savižudybės –BK 133 str., padėjimas nusižudyti – BK 134 str.). „Žmogaus gyvybė yra unikali vertybė, gamtos suteikiama vieną kartą. Gyvybė yra visų kitų žmogaus vertybių sąlygą. Nužudymu nutraukiama kito žmogaus gyvybė, individo egzistavimas, žmogui padaroma didžiausia, neatkuriama žala. Žala padaroma ne tik nukentėjusiajam, bet ir jo artimiesiems, visuomenei apskritai. Nužudymų pavojingumas yra išskirtinis – jie šiurkščiai pažeidžia moralės, dorovės reikalavimus, krikščioniškąsias vertybes. Neturi reikšmės ar žmogus jaunas, sveikas, protingas ir stiprus, ar vos gimęs, senas, ligotas, bejėgis ar mirštantis. Neturi reikšmės jo intelektas, tuo labiau – rasė, tautybė, pilietybė, socialinė padėtis.”[16]

3. LR BK XVIII skyriuje - nusikaltimai žmogaus sveikatai (sunkus sveikatos sutrikdymas - BK 135 str., sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus - BK 136 str., sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo - BK 137 str., nesunkus sveikatos sutrikdymas - BK 138 str., nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo - BK 139 str., fizinio skausmo sukėlimas ar

[14] Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Smurto prevencija mokykloje. Švietimo aprūpinimo centras.- Vilnius:UAB „Sapnų sala“,2005.P.203
[15] Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. //Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807
[16] A.Abramavičius, E.Bieliūnas, A.Drakšienė ir k.t./Ats.red.V.Pavilonis. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 158.

nežymus sveikatos sutrikdymas - BK 140 str.) „Didžiausia žmogaus vertybė, svarbumu mažai nusileidžianti gyvybei, yra sveikata. Praradęs sveikatą žmogus labai daug netenka, jo galimybės save realizuoti gerokai sumažėja. Nors sveikata – ne viskas, be sveikatos visa kita niekas.(Sokratas).[17] Baudžiamasis įstatymas saugo kiekvieno žmogaus sveikatą, neturi reikšmės lytis, amžius, intelektinės, fizinės savybės, sveikatos būklė. Žalos padarymas savo sveikatai nėra laikomas nusikalstama veika.

4. LR BK XIX skyriuje – nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei (neteisėtas abortas – BK 142 str., palikimas be pagalbos, kai gresia pavojus žmogaus gyvybei – BK 144 str.).

5. LR BK XX skyriuje nusikaltimai žmogaus laisvei (prekyba žmonėmis – BK 147 str., išnaudojimas priverstiniam darbui – BK 147' str.). Laisvė yra vienas iš svarbiausių žmogaus gėrių. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 straipsnyje skelbiama , kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę. Taigi „prievarta nėra savarankiškas nusikaltimas. Baudžiamajame kodekse taip pavadinto nusikaltimo nerasime. Bet ji yra daugelio nusikaltimų sudėtinė dalis. Prievartos vartojimas teisėtą norą paverčia nusikalstamu sumanymu, o teisėtus veiksmus – nusikaltimu. Baudžiamasis įstatymas prievartą glaudžiai sieja su nusikaltimais žmogaus sveikatai, gyvybei, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei. Teisinės vertybės, kurioms prievarta kelia pavojų, yra žmogaus gyvybė, sveikata, laisvė, seksualinio apsisprendimo laisvė, kūno neliečiamumas ir kt. Prievarta yra fundamentali sąvoka, su ja susiję nusikaltimai sudaro nemažą dalį visų nusikaltimų, apibrėžtų baudžiamajame kodekse“[18]. Atkreiptinas dėmesys, kad „smurtinės veikos teisiniam kvalifikavimui reikšmingi požymiai yra smurto pobūdis, pavojingumas, būdas, tikslas ir motyvas“.[19] „Būtina žinoti, kad **fizinė prievarta** gali pasireikšti šiais poveikiais: a) fiziniu, b) cheminiu, c) psichiniu, d) būtinos pagalbos nesuteikimu“ [20]. Fizinis poveikis – tai smūgiai, niuksai, spyriai, įžnybimai, kirčiai, daiktų svaidymas, daužymas į kietus daiktus ir kitoks poveikis į žmogaus kūno išorinį paviršių ir jo vidaus organus, panaudojant fizinę jėgą, šaltuosius, šaunamuosius ginklus ar kitus daiktus. Cheminis poveikis – poveikis žmogaus kūnui, pasireiškia naudojant chemines medžiagas, skysčius, kurios ardo, apnuodija žmogaus kūną. Būtinos pagalbos nesuteikimas gali pasireikši, atsisakymu padėti susirgus, susižeidus, trukdymas kreiptis medicinos pagalbos.

Ne mažiau pavojingesnė kita prievartos rūšis – **psichinė (emocinė) prievarta**. Ji pasireiškia tokiais veiksmais kaip žmogaus niekinimas, keiksnojimas necenzūriniais žodžiais, žodinė agresija, patyčios, priekabiavimas, baimės jausmo sukėlimas, gąsdinimas, grasinimai sužaloti

[17] Ten pat;
[18] V. Justickis. Kriminologija. 1 dalis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, P. 411
[19] A.Dapšys, G.Sakalauskas. Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai; Teisės institutas.- Vilnius: Petro ofsetas, 2005. P. 20.
[20] G. Kvieskienė. Socializacijos pedagogika. -Vilnius, 2000. P. 10

auką arba jos artimuosius, nuolatinės įtampos, stresų sukėlimas, taip pat vertimas jaustis kaltu, nors tam nėra objektyvaus pagrindo. Taipogi emocinę prievartą galima apibūdinti kaip „socialinė izoliacija, atstūmimas, menkinimas, terorizavimas, ignoravimas, eksploatavimas.“[21] Nuolatinis buvimas streso būsenoje labai neigiamai veikia tiek fizinę, tiek emocinę žmogaus būklę. Tad natūralu, kad emocinės prievartos pėdsakai palieka žmogaus psichinėje sveikatoje pėdsakus – tiek ilgalaikius, tiek trumpalaikius. Labai skaudžiai emocinę prievartą išgyvena vaikai. Vaikystėje, paauglystėje patirta emocinė prievarta gali sukelti psichologinių ir socialinių pasekmių, ar net privesti prie savižudybės. Savižudybė baudžiamosios teisės požiūriu nėra nusikalstama veika. Baudžiamasis įstatymas nenumato atsakomybės už savižudybę, jei ji buvo įvykdyta laisvu žmogaus apsisprendimu. Taipogi nėra atsakomybės ir už žalos padarymą ar pakėsinimą į savo sveikatą, jei tai nesudaro kitos nusikalstamos veikos sudėties. Tačiau artimo žmogaus savižudybė sukelia didelę emocinę įtampą šeimos nariams, draugams. Didelis savižudybių skaičius skaudžių padarinių palieka visoje visuomenėje.

Mokymo įstaigose labai paplitusi emocinės prievartos rūšis – patyčios. „Kartais patyčios yra painiojamos su humoru – sakoma, kad vaikai taip tik juokauja. Tačiau esminis skirtumas nuo pajuokavimo yra tas, kad patyčių tikslas – įskaudinti, pažeminti kitą. Svarbiausios patyčių savybės : a) patyčios apima tyčinius veiksmus, b) šis elgesys pasikartojantis, c) patyčių situacijoje yra psichologinė ar fizinė jėgos persvara. Yra išskiriamos tiesioginės, netiesioginės, žodinės, fizinės, sudėtinės patyčių rūšys.

Tiesioginės patyčios – kai vaikas yra atvirai puolamas, užgauliojamas savo bendraamžių.

Netiesioginėmis patyčiomis vadiname tokį elgesį, kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas su juo, neapykantos prieš vaikus kurstymas.

Taip pat galima išskirti patyčių formas pagal tai, kokia agresija yra naudojama vaikui įskaudinti:

Žodinės patyčios – kuomet vaikas yra skaudinamas, užgauliojamas žodžiu ir užrašais. Tai gali būti prasivardžiavimas, gąsdinimas, pašaipios replikos apie žmogaus kūną, religiją, tautybę, negalią, išvaizdą, „juokeliai“, užrašai apie vaiką, vaiką skaudinančių žinučių siuntinėjimas mobiliaisiais telefonais, elektroniniu paštu, apkalbinėjimas, šmeižimas.

Fizinės patyčios – tai užgauliojimas veiksmais: pargriovimas, įspyrimas, ar spardymas, kumščiavimas, stumdymas, rankos užlaužimas, spjaudymas, daiktų gadinimas ir atiminėjimas, drabužių gadinimas, plaukų pešiojimas, įgnybimas, sprigtas. Tai yra puikiai žinomas elgesys, kuris dažnai įvardijamas žargonu, pavyzdžiui: „padnoškė, „pijavkė“, „grušia“, „dilgėlė“.

[21] Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija Jungtinių tautų vystymosi programa. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Nepilnamečių kriminalinė justicija.- Vilnius. 2001. P. 68-69.

Sudėtinės patyčios – tai tokios elgesio formos, kurios apima ir žodinius, ir fizinius veiksmus. Pavyzdžiui, reketas, vertimas daryti tai, ko vaikas nenori.“ [22]

Psichinę (emocinę) prievartą visuomenėje patiria ne vien tik vaikai, nuo jos kenčia ir suaugę žmonės. Visas aukščiau išvardintas patyčių formas, tik kitokio pobūdžio gali patirti ir suaugusieji: šeimoje, darbe ir t.t.

Nors psichinė prievarta sunkiai įrodoma, tačiau tai nereiškia, kad nėra nebaudžiama. Baudžiamuosiuose įstatymuose numatyta atsakomybė už:

1. Grasinimą nužudyti arba sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas sistemingai jį bauginant, naudojant psichinę prievartą (BK -145 str.);

2. Žmogaus veiksmų laisvės suvaržymą, kai smurtautojas reikalauja aukos atlikti neteisėtus veiksmus arba susilaikyti nuo jų, arba kitaip elgtis pagal jo nurodymą, naudodamas psichinę prievartą aukos arba jos artimųjų atžvilgiu (BK -148 str.);

3. Sukurstymą nusižudyti ar privedimą prie savižudybės, kai auką smurtautojas žiauriu ar klastingu elgesiu priveda prie savižudybės. (BK -133 str.)

4. Privertimas darytis neteisėtą abortą. (BK – 143 str.)

„**Seksualinė prievarta** – tai smurtautojo veiksmai, nukreipti prieš žmogaus seksualinę, lytinę laisvę, apsisprendimą, kūno neliečiamumą. Suprantama, kad ji neatsiejama nuo kitų prievartos formų, emocinės ir fizinės.[23] Priverstiniai seksualiniai veiksmai daro itin didelę fizinę ir moralinę žalą konkrečiam žmogui ir pažeidžia visuomenėje nusistovėjusią lytinių santykių sanklodą. Seksualiniai santykiai priskiriami gyvybiškai būtiniems žmogiškiesiems poreikiams, jeigu jie nėra prievartiniai ir įvyksta tarp fiziškai, psichiškai subrendusių žmonių. „Toli gražu ne visi visuomenės nariai suvokia seksualinio neliečiamumo problemą, suaugusio žmogaus teisę į savo seksualinius santykius, valdyti savo seksualines galimybes. Tik pastaraisiais XX a. metais pripažįstamas požiūris, kad suaugęs šeimos narys turi teisę savo valia sutikti arba nesutikti lytiškai santykiauti, netgi su savo vyru (žmona).“[24] „Baudžiamosios teisės doktrina neišskiria tokios paplitusios formos kaip seksualinis smurtas. Tai paaiškinama, nes iššaginimas (vertinant jį kaip labiausiai paplitusį lytinį nusikaltimą) kėsinimasis ne tik į gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamumą, bet ir garbę, t.y. tuo pačiu metu seksualiniame smurte pasireiškia ir fizinio ir psichologinio smurto bruožai.“[25] Tačiau seksualinę prievartą patiria ne vien tik suaugusieji, ji naudojama ir prieš vaikus. Seksualinę prievartą vaikai patiria ne tik iš nepažįstamų žmonių, bet iš savo šeimos narių ar

[22] R.Povilaitis, J.Valiukevičiūtė. Patyčių prevencija mokykloje. –Vilnius: Multiplex, 2006. P. 6-9.
[23] R.Uscila.Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje.-Vilnius: Mokslo aidai, 2005. P. 54.
[24] I.Leliūgienė. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas.- Kaunas: Technologija, 2003. P. 342.
[25] Europos Sąjungos programa DAPHNE II ir Sostinės policijos komendantūros projektas „Nutraukti tylėjimo sąmokslą! „Vadovas apylinkių inspektoriams ir į įvykio vietą vykstantiems patruliams“.-Varšuva: Publishing House of the Police Training Centre in Legionowo. 2006. P. 34.

pažįstamų. „Seksualinė prievarta yra pati sunkiausia prievartos prieš vaikus forma, turinti skaudžiausius padarinius visai vaiko raidai. Seksualinė prievarta prieš vaikus dažniausiai suprantama kaip bet koks seksualinis kontaktas suaugusiojo su seksualiai nesubrendusio (seksualinis, tiek fiziologinis) vaiko, suaugusiajam siekiant seksualinio pasitenkinimo; ar bet koks seksualinis kontaktas su vaiku, naudojant jėgą, grasinimus, meluojant, jog vaiko dalyvavimas tame kontakte yra nekenksmingas. Taigi seksualinė prievarta yra ne tik seksualiniai santykiai su prasiskverbimu (vaginaliniai, analiniai, oraliniai), bet ir kiti seksualiniai veiksmai: seksualaus pobūdžio kalbos, nepadorių gestų demonstravimas, vaiko įtraukimas į pornografinę veiklą ar prostituciją, lytinių organų demonstravimas vaikui, kartais tuo pat metu masturbuojantis, pornografinių leidinių ir filmų rodymas, vertimas arba siūlymas vaikui nusirenginėti, apsinuoginti, glostymas ir lietimas, turint seksualinių tikslų, prašymas ar vertimas glostyti suaugusiojo lytinius organus, kūną ar jį masturbuoti, kito asmens prievartavimas vaiko akyse, lytinio akto demonstravimas ir nesisaugojimas nuo vaiko.“[26] Seksualinė prievarta dažnai tęsiasi ne vienerius metus, kol vaikas išdrįsta kam nors pasipasakoti, dažniausia būna prigrasintas, todėl bijo keršto. Be to vaikas bijo, kad tai iškils į viešumą, bus didelė gėda, kai apie tai sužinos aplinkiniai. „Kuo artimesni vaiko santykiai su skriaudėju, tuo stipresnis išdavystės jausmas, ypač bėgant laikui. Kuo ilgiau tęsiasi smurtas tuo sunkiau aukai atsigauti.“[27] „Apibrėžiant seksualinę prievartą prieš vaikus, svarbu suvokti, kad vaikas negali sąmoningai sutikti santykiauti lytiškai, kadangi dar nėra visiškai psichologiškai ir socialiai subrendęs ir nesugeba įvertinti visų padarinių.“[28]

LR BK yra numatytos nusikalstamos veikos, padaromos naudojant seksualinę prievartą, už kurias numatyta baudžiamoji atsakomybė. Paminėtinos šios nusikalstamos veikos, susijusios su seksualiniu smurtu: LR BK XXI skyriuje - nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (iššaginimas –LR BK 149 str., seksualinis prievartavimas- LR BK 150 str., privertimas lytiškai santykiauti -151 str., seksualinis priekabiavimas – LR BK 152 str., mažamečio asmens tvirkinimas- LR BK 153 str.), LR BK XXIII skyriuje (vaiko išnaudojimas pornografijai - LR BK 162 str.), BK XLIV skyriuje - nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei (pelnymas iš kitų asmenų prostitucijos -BK 307 str., įtraukimas į prostituciją - BK 308 str., pornografinio turinio produkcijos gaminimas, platinimas, viešas demonstravimas - BK 309 str.).

Paminėtina dar viena prievartos rūšis „**ekonominė prievarta** – tai smurtautojo veiksmai, kai pasinaudojama realiu arba menamu finansiniu, materialiu aukos priklausomumu nuo smurtautojo

[26] Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija Jungtinių tautų vystymosi programa. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Nepilnamečių kriminalinė justicija.- Vilnius. 2001. P. 69

[27] L.Laiconienė, R.Vidmantienė, I.Ostrauskienė ir k.t. Kompleksinė pagalba vaikui ir socialinės rizikos šeimai.- Tarptautinės policijos asociacijos Lietuvos skyriaus Vilniaus m. poskyris. P.36.

[28] A.Mikalauskaitė, R.Pabedinskienė, R.Černiauskas ir kt., red. A. Vaitekūnas. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo.- Vilnius, 2000. P. 75.

kartu siekiant ją palaužti, riboti jos laisvę disponuoti asmeniniu ar bendru sutuoktinių turtu ir pan. Žlugdomas aukos profesinis gyvenimas, karjera dažniausiai nurodant, kad moteris turi rūpintis buitimi, namais, vaikais. Vaikai badauja, tėvai apie savo pareigas vaikui pamiršta, o finansinės paramos prašoma kaip išmaldos. Tačiau tai nereiškia, kad smurtautojas už tokį elgesį yra nebaudžiamas. Lietuvoje veikia nemažai įstatymų, kurie taikytini ekonominio smurto ir nesirūpinimo, nepriežiūros atvejais. Pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos įstatymas įpareigoja rūpintis savo vaikais, užtikrinti tinkamas vystymosi, mokymosi, auklėjimo sąlygas. Tėvai privalo užtikrinti vaiko biologinių ir psichologinių poreikių tenkinimą, saugumą, sveikatą ir pan. Lietuvoje galiojantis Civilinis kodeksas reglamentuoja šeimos ir partnerystės institutus, taip pat turto disponavimo pagrindus, nurodo abipuses sutuoktinių, partnerių, tėvų ir vaikų teises ir pareigas, jų nevykdymo padarinius. Didžioji dalis įsipareigojimų siejamos su tėvyste ir globa, numatoma atsakomybė už piktnaudžiavimą savo padėtimi arba atitinkamų pareigų nevykdymą.“[29] Pagal baudžiamuosius įstatymus baudžiamas: piktnaudžiavimas tėvų, globėjo, rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis, fiziškai arba psichiškai gniuždant vaiką, paliekant jį ilgą laiką be priežiūros, žiauriai elgiantis su vaiku (BK 163 str.), vengimas išlaikyti vaiką, t. y. vengimas pareigos pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas arba teikti kitą būtiną materialią paramą vaikui. (BK 164 str.). Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 181 str. (Tėvų valdžios nepanaudojimas arba panaudojimas priešingai vaiko interesams) numatyta atsakomybė tėvams už netinkamą vaikų auklėjimą, nepriežiūrą. LR administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) $181^{(1)}$ str. (Vaiko globėjo (rūpintojo) pareigų nevykdymas arba vykdymas priešingai vaiko interesams) numatyta atsakomybė vaiko globėjams (rūpintojams) už globėjo (rūpintojo) pareigų nevykdymą arba vykdymą priešingai vaiko interesams. LR ATPK $181^{(3)}$ str. (Vaiko teisių pažeidimas) 2 dalyje numatyta atsakomybė mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ir kitų institucijų bei įstaigų, kurių žinioje (prižiūrimas) yra vaikas, vadovams, auklėtojams ar kitiems jiems prilygstantiems asmenims už savo pareigų nevykdymą arba netinkamą vykdymą, fizinį ar psichinį vaiko žalojimą ar kitokį vaiko teisių pažeidimą.

Visos smurto formos glaudžiai susipina ir pasireiškia mokyklos bendruomenėje, tačiau jos yra šiek tiek specifinės palyginus su įprastomis, kurias patiria suaugę žmonės. „Ji gali pasireikšti: mušimu, pistoletų, šautuvų, automatų atnešimu ar panaudojimu mokykloje ar už jos teritorijos ribų, peilių, lazdų kitų šaltųjų ginklų nešiojimu ar panaudojimu, petardų, kitų sprogstamųjų medžiagų nešiojimu ar panaudojimu, pastūmimu, kojos pakišimu, kad kitas žmogus nugriūtų ar susižalotų, daiktų mėtymu į kitą žmogų, kito žmogaus daiktų naikinimu, rankos užlaužimu, spjaudymu, kandžiojimu, sprigtais, skausmingais odos patempimais, trynimu, apipylimu

[29] R.Uscila.Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje.-Vilnius: Mokslo aidai, 2005. P. 55-56.

vandeniu ar kitais skysčiais, darbužių plėšymu, dūrimu peiliu, tušinuku ar kitu daiktu, draskymu nagais, tampymu už plaukų, gąsdinimu, grasinimu susidoroti, daiktų, pinigų atėmimu ar vogimu, priverstiniu skolos „augimu“, vertimu neatskleisti smurtinių veiksmų pedagogams, išjuokimu, siekiant pažeminti, įžeidžiu pravardžiavimu, necenzūrinės kalbos pavartojimu, privertimu bėgti iš pamokų, garsiu rėkavimu pamokos metu, riksmu pertraukų metu ar kieme sukeliant kitiems nemalonius jausmus, šmeižtu, apkalbėjimu už akių, siekiant pažeminti, demonstratyviu piktybiniu izoliavimu, įžeidžiančių raštelių, žinučių mobiliuoju telefonu ar elektroniniu paštu rašymu, privačios informacijos atskleidimu siekiant pažeminti, kitų žmonių ignoravimu dėl lyties, amžiaus, išvaizdos, gebėjimų, privertimu atlikti veiksmus, kurie naudingi tik išnaudotojui, vertimu turėti tam tikrus įsitikinimus, vertimu meluoti, smaugimu, kito žmogaus kūno ar daiktų tepliojimu tušinuku, rašalu, flomasteriais ar kitais daiktais, intymių kūno dalių lietimu prieš žmogaus valią, seksualiniu priekabiavimu žodžiais ar raštu, prievartiniais seksualiniais santykiais mokyklos teritorijoje, neleidimu drabužinėje persirengti kitiems nestebint, nusikaltimo planavimu, nepranešimu apie nusikaltimą, smurtinių bausmių taikymu, naudojimosi socialiniu statusu ar einamomis pareigomis, siekiant pažeminti kitą žmogų ar jam pakenkti, kitų žmonių laisvės apribojimu, siekiant sau asmeninės naudos, vertimu rinktis su kuo bendrauti ar nebendrauti, mokyklos drausmės taisyklių pažeidimu, viešu kito asmens išjuokimu, tyčiniu kito žmogaus įskaudinimu, privertimu skolinti, demonstratyviu atsisakymu vykdyti administracijos, pedagogų nurodymus, susijusius su ugdymo procesu, piktybiniu dominavimu, priimant sprendimus, kitais netiesioginiais veiksmais, kuriais siekiama pakenkti kitam žmogui, nusikalstamos grupuotės kūrimu ir dalyvavimu joje, demonstratyviu ar piktybiniu vengimu spręsti smurto atvejus.“[30]

Didelė problema mokyklose yra ta, kad „vaikai, nukentėję nuo smurto mokyklose, dažnai negauna kvalifikuotos pedagoginės ir psichologinės pagalbos, nežino kur jos ieškoti“.[31] Jei ant vaiko kūno nėra akivaizdžių smurto žymių ir jis niekam apie skriaudą nepasako, taip ir lieka smurtautojai nenubausti. Kita vertus pedagogai sužinoję apie smurto atvejį mokykloje ne visada atitinkamai reaguoja bei apie tai neinformuoja policijos pareigūnų. Beje LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 57 str. 3 d. numatyta, kad „valstybės bei savivaldybių valdininkai ir kiti darbuotojai, atsakingi už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, privalo nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaiko teisių pažeidimus“. Nors mokyklos vadovams yra numatyta pareiga „informuoti teritorinę policijos įstaigą apie žinomus ir įtariamus smurto, prievartos

[30] E.Karmaza.N.Grigutytė, E.G.Karmazė. Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos - Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras, 2007. P. 9-10.
[31] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 209 „Dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004, Nr. 30-995.

faktus“,[32] tačiau ne visada mokyklos direktorius apie kiekvieną smurto atvejį sužino, todėl „pareiga ir atsakomybė turi būti numatyta pedagogams asmeniškai“.[33] Todėl dažniausiai apie nukentėjusį nuo smurto mokykloje moksleivį policijos pareigūnai sužino, gaudami informaciją iš medikų, kuriems yra numatyta pareiga (netgi drausminė atsakomybė už nepranešimą) pranešti atvejus „kai į sveikatos priežiūros įstaigą kreipiasi arba pristatomas asmuo, kurio gyvybei kelia pavojų padaryti kūno sužalojimai, taip pat asmuo, kurio gyvybei pavojus negresia, tačiau jam padarytos durtinės, pjautinės, šautinės ar dėl sprogimo atsiradusios žaizdos arba kitokio pobūdžio kūno sužalojimai, kurie gali būti susiję su nusikaltimu“.[34]

Didžioji dalis mokykloje, besimokančių moksleivių yra nepilnamečiai ir mažamečiai (baudžiamojoje teisėje mažamečiu laikomas vaikas, nesulaukęs 14 metų amžiaus), nesulaukę 18 metų amžiaus. Lietuvoje pagal baudžiamąjį įstatymą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 metų. LR BK 13 str. 2 dalyje numatyta, kad asmuo, kuriam nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, atsako už nužudymą (129 str.), sunkų sveikatos sutrikdymą (135 str.), iššaginimą (149 str.), seksualinį prievartavimą (150 str.), vagystę (178 str.), plėšimą (180 str.), turto prievartavimą (181 str.), turto sunaikinimą ar sugadinimą (187 str. 2 d.), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (254 str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitokį neteisėtą užvaldymą (263 str.), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (280 str. 2 d.). „Kaip matyti iš pateikto sąrašo, 14-15 metų amžiaus grupės nepilnamečių vaikų baudžiamoji atsakomybė siejama tik su sunkių smurtinių ir kitų su prievarta susijusių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų padarymu (išimtį sudaro tik vagystė). Vaikai iki 14 metų, padarę pavojingas veikas, pagal baudžiamąjį kodeksą neatsako. Jiems įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės (BK 13 str. 3 d.). Tačiau iki šiol tokio įstatymo nėra. Manytume, kad tai viena iš esminių nepilnamečių justicijos reformos spragų, gerokai apsunkinančių smurto prieš vaikus prevenciją.“[35] Jeigu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padaro asmuo nesulaukęs baudžiamajame įstatyme numatyto amžiaus, nuo kurio kyla baudžiamoji atsakomybė, tokiu atveju byla nekeliama, o iškeltoji byla nutraukiama. Tokių mažamečių elgesiu po nusikalstamos veikos padarymo pradeda domėtis nepilnamečių reikalų specialistai, kurie juos įrašo į policiją dominančių vaikų sąrašus. „Nepilnamečių reikalų

[32] Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. ISAK-1462 „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“//Valstybės žinios. 2004, Nr.145-5281.

[33] A.Dapšys, G.Sakalauskas. Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai; Teisės institutas.- Vilnius: Petro ofsetas, 2005. P. 35.

[34] Lietuvos Respublikos sveikatos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002 m. sausio 23 d. įsakymas Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“//Valstybės žinios.2002, Nr. 12-428.

[35] A.Dapšys, G.Sakalauskas. Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai; Teisės institutas.- Vilnius: Petro ofsetas, 2005. P. 20.

policijos pareigūnai domisi šių vaikų elgesiu: kuriems baudžiamasis procesas dėl nusikalstamos veikos padarymo nebuvo pradėtas arba jis buvo nutrauktas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. 1 d. 4 p.“[36] Sąvoka „domisi“ palieka laisvę nepilnamečių reikalų specialistams apsispręsti kaip kontroliuoti mažametį (lankytis namuose, kviesti į policijos komisariatą, skatinti dalyvauti įvairiose užimtumo ir prevencinės programose, renginiuose ir t.t.). Tačiau jei per metus mažametis nepadaro naujo teisės pažeidimo, jo elgesiu nustojama domėtis. Pvz. mokykloje susimuša du mažamečiai ir muštynių metu vienam iš mažamečių sunkiai sutrikdoma sveikata. Padaręs nusikaltimą mažametis, pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako, nes nėra sulaukęs 14 metų amžiaus. Iškeltoji baudžiamoji byla turi būti nutraukta. Išeitis - nukentėjusiojo tėvams dėl žalos atlygimo civilinio proceso tvarka kreiptis į teismą. Pagal LR civilinio kodekso (toliau – CK) 6.275 str. „už nepilnamečio iki keturiolikos metų padarytą žalą atsako jo tėvai ar globėjai, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Jeigu nepilnametis iki keturiolikos metų padaro žalą tuo metu, kai jis yra mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas, už žalą atsako ši institucija, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jos kaltės“. „Šios normos taikymui esminę reikšmę turi laikas, kada padaryta žalos, nes ši teisės norma taikoma tik kai vaikas iki 14 metų padaro žalos minėtų institucijų prižiūrimas, pavyzdžiui per pertrauką, pamoką, renginį, varžybas ir pan.“[37] Pagal LR CK 6.276 str. „nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais. Tais atvejais kai nepilnametis neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų žalai atlyginti, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tėvų ar rūpintojo pareiga atlyginti žalą pasibaigia, kai padaręs žalą asmuo sulaukia pilnametystės, taip pat kai jis prieš pilnametystę įgyja turtą arba uždarbį, kurio pakanka žalai atlyginti“. „Sunkiai auklėjami“ vaikai, dažnai darantys įvairius teisės pažeidimus mokykloje ir ne kartą pabuvoję policijos komisariatuose jau žino, kad nesulaukę tam tikro amžiaus neatsako pagal baudžiamąjį įstatymą. Mažųjų teisės pažeidėjų amžius vis jaunėja. „Sunkėja nepilnamečių padarytų nusikaltimų pobūdis. Vis dažniau nepilnamečiai padaro sunkius smurtinius nusikaltimus.“[38] Tėvai tokiose situacijose dažnai jau nebesugeba susitvarkyti su savo vaiku, pasidaro abejingi, atsisako vykti į apklausas dėl naujų įvykdytų teisės pažeidimų, kaltina nepilnamečių reikalų policijos pareigūnus, pedagogus. Jei tėvai prašo ir pats nepilnametis sutinka „kreiptis į steigėją dėl nepilnamečio siuntimo į specialiuosius auklėjimo ir globos namus gali vaikų teisių apsaugos tarnyba, policija, mokyklos, globos įstaigos ir kitos

[36] Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas 2005-03-29 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjo (apylinkės inspektoriaus) ir viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijos patvirtinimo“ Nr. 5-V-208.
[37] A.Bakanas, G.Bartkus, G.Dominas ir k.t./ vad. V.Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas.- Vilnius: Justitia, 2003. P. 383.
[38] R.Drakšas. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės svarbesni klausimai.-Vilnius:Eugrimas, 2005. P. 12.

institucijos, dirbančios su vaikais, neprieštaraujant vaikų teisių apsaugos tarnybai.“[39] Tačiau kyla klausimas, kas turi ruošti dokumentaciją (reikia surinkti pakankamai nemažai dokumentų charakterizuojančių nepilnametį, jo gyvenimo, socialines aplinkos ir ugdymo sąlygas, šeimos socialinę padėtį ir k.t.) Atsitinka taip, kad gali tai daryti kelių institucijų darbuotojai, tačiau nesiima priemonių nei vieni, tikėdamiesi, kad jų imsis kiti.

Taigi visų rūšių smurto formas (emocinio, fizinio, seksualinio, ekonominio) draudžiančios teisės normos yra įtvirtintos LR įstatymuose ir tarptautiniuose dokumentuose. Kai kurie tarptautiniai dokumentai priimti net praėjusiame amžiuje, tai rodo, kad smurtas egzistavo jau labai seniai. „Mūsų dienomis būdingas didesnis jautrumas ir pasipriešinimas prievartai. Nuolat keičiasi ir prievartos supratimas. Visuomenė vis naujus veiksmus linkusi suprasti kaip prievartą. Dabar prievartai priskiriama tai, kas prieš kelis dešimtmečius nebuvo ja laikoma. Vis naujos prievartos formos kriminalizuojamos, pripažįstamos nusikaltimais.“[40] Nors šiuolaikinėje visuomenėje be smurto, kad ir perkeltine prasme, neapsieinama kiekvieną dieną, kad ir darbe, moksle. Reikia kovoti už save, norint išsikovoti „vietą po saule“. Kas stipresnis, agresyvesnis daugiau pasiekia. Gamtoje taip pat egzistuoja toks dėsnis, kad silpnesnieji žūva, išlieka stipriausieji. Tačiau, kaip ten bebūtų mes vis dėlto esame žmonės ir gyvename krikščioniškoje valstybėje, kur bet kokia smurto forma yra smerktina.

Taigi apibendrinant šią teorinę darbo dalį teigtina, kad būtina tobulinti informacijos apie smurtą patyrusius vaikus mokyklose perdavimo policijos įstaigoms, sistemos teisinį reglamentavimą, kadangi dažnai faktai apie įvykusius smurto atvejus mokyklose lieka nežinomi.

Būtinybė teikti teisines žinias moksleiviams kaip atpažinti smurtą, atsakomybę už smurtavimą, vaiko teises ginančių specialistų funkcijas, būtinybę informuoti apie matytus smurto atvejus, nes dalis moksleivių nukentėjusių nuo smurto niekur nesikreipia pagalbos, kadangi nežino kur kreiptis arba nesitiki gauti kvalifikuotą pagalbą. Beje mokiniai turi žinoti, kad mokyklos administracija reaguoja net į smulkiausius smurtinius įvykius mokykloje, kad smurtas yra nusikaltimas, kitu atveju gali susiformuoti nuostata, kad netinkamas elgesys nėra baudžiamas.

Tikslinga imtis priemonių siekiant sumažinti emocinio prievartos (patyčių) plitimą mokyklose, kadangi ši smurto rūšis dažnai palieka daug skaudesnių psichologinių ir socialinių padarinių nei fizinis smurtas.

Sekančioje darbo dalyje nagrinėsime smurto raiškos socialinius, pedagoginius, psichologinius veiksnius.

[39] Vilniaus apskrities viršininko 2004 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 2.3-1170 „Nepilnamečių siuntimo, priėmimo ir išleidimo iš specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų tvarka“.
[40] V. Justickis. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, P. 411

II. SMURTO RAIŠKOS SOCIALINIS KONTEKSTAS: SOCIALINIAI, PEDAGOGINIAI, PSICHOLOGINIAI VEIKSNIAI

„Smurtą, kaip ir bet kurį kitą elgesį ar bet kurią ligą, lemia daugybė priežasčių, t.y. jis yra įvairių biologinių, psichologinių bei socialinių veiksnių, arba kintamųjų sąveikos rezultatas. JAV psichiatras J.Gilligan tyrinėjęs smurto priežastis aiškina, kad smurtą iš tikrųjų sukelia ne vien skurdas, rasizmas, diskriminacija dėl lyties ar amžiaus. Greičiau kiekvienas iš šių komponentų sąveikauja su smurtu, nes kiekvienas iš jų padidina statistinę tikimybę, jog šių socialinių jėgų paveikti asmenys patirs netoleranciją ir pražūtingą ***gėdą,*** iš kurių jie nematys kito išsigelbėjimo kaip tik imtis agresijos – dažniausiai prieš kitus arba prieš save (savižudybės atveju), kai kitą asmenį nužudyti nėra įmanoma ar neatrodo, jog tai sušvelnintų gėdos jausmą.“[41] Šios socialinės jėgos smurto atžvilgiu gali būti laikomos rizikos veiksniais. Padidėja rizika, kad dėl jų asmuo patirs nešlovę, kuri atims iš jo gebėjimą rasti išeitį iš situacijos taikiomis ir garbingomis priemonėmis. Žmogaus nuvertinimas ar priskyrimas žemesnei pakopai socialinėse klasėse sukelia pažeminimo jausmą, o pastarasis savo ruožtu sukelia įniršį ir agresiją. „J.Douglas, dirbusio Federalinio tyrimų biuro psichoanalitiku (JAV) ir tyrinėjusio pavojingiausių nusikaltėlių elgesio motyvus, teigimu smurtas yra „giliai įsišaknijusio nepilnavertiškumo jausmo rezultatas“. Žmonės, siekdami sumažinti, kompensuoti ***savigarbos trūkumą***, imasi „paprasčiausio būdo – smurto, agresijos, kuris padeda sulaukti pagalbos“. Dažnas už žmogžudystę nuteistasis asmuo nužudymo motyvą aiškina tuo, kad nužudytasis asmuo jo negerbė ar jį pažemino“. J.Gilligan teigimu, yra dvi būtinos sąlygos smurto atsiradimui: žmogus neturi tokių jausmų kaip užuojauta, baimė dėl pasekmių, kaltė – kurie jį sulaikytų nuo smurto, žmogus nežino kitų, nesmurtinių būdų, kaip atstatyti savigarbą. Tačiau tai nėra pakankama priežastis smurtui atsirasti, juk ne visi gripo atveju, susidūrę su gripo sukėlėjais susergame. „Tad jeigu individas vis dėl to padaro nusikaltimą, tai paaiškinama arba jo asmeninėmis savybėmis arba visuomeninių vertybių susilpnėjimu, arba mechanizmo, kuris užtikrina, kad bus paisoma šių vertybių, susilpnėjimu“ [42] O būtent subkultūros teorijų šalininkai (W.Miller, W.Ferracuti, S.Kobrin, A.Cohen) teigia priešingai, kad žmogus įvykdo smurtinį nusikaltimą, todėl, kad tokias vertybes jis pripažįsta ir jų laikosi. „Kolumbija, Sardinija, Salvadoras visada pasižymėjo labai dideliu nužudymų skaičiumi. Autoriai teigia, kad nusikalstamumo šaltinis šiose šalyse yra prievartos subkultūra. Šios kultūros atstovams labai maža žmogaus gyvenimo „kaina“ ir todėl nužudymas nėra ypač reikšmingas įvykis.“ [43]

Gilligan tyrinėjo, kad su smurtu statistinį santykį turi ir ***nedarbas***. Jis teigia, kad nedarbas pats savaime nenulemia smurto; pastarąjį greičiau sukelia savigarbos ir savo vertės jausmo

[41] J.Gilligan. Smurto prevencija.-Vilnius: Eugrimas, 2002. P.67-68
[42] V. Justickis. Kriminologija. 1 dalis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, P. 116.
[43] Ten pat.

netekimas, smūgis asmens, kaip vyro visavertiškumui (visgi vyrai suprantami kaip duondaviai ir šeimos maitintojai patriarchalinėse kultūrose) bei gėda, užtraukta atstūmimo, priverstinio pasyvumo ir priklausomybės). Graikų ir lotynų kalbose žodžiai, reiškiantys vyriškumą, taip pat reiškia drąsą: lotyniškai „virtus“, graikiškai – „andreia“. Viena gėdingiausių įžeidimų vyrui – suabejoti jo drąsa.“[44]

Gilligan mano, kad didelis veiksnys, lemiantis smurto atsiradimą yra atotrūkis tarp turtingųjų ir skurstančiųjų: „Žmogus jaučia gėdą ir menkavertiškumą ne dėl to, kad yra neturtingas ir gyvena lūšnoje, o dėl to, jog jis gyvena šalia rūmų. Iš to kyla nepasitenkinimas ir noras „atstatyti teisingumą“[45] „Nuo Platono laikų žinoma, kad ***skurdas*** – tai nusikalstamumo brolis dvynys. Jie abu vienas be kito egzistuoti negali.“[46] Žmonės siekdami lengvai praturtėti vykdo vagystes, plėšimus, prievartauja turtą. Plėšimas įvykdomas panaudojant smurtą arba grasinant jį panaudoti, arba kitaip neleidžiant nukentėjusiajam priešintis. „Svetimo turto užvaldymas plėšime dažniausiai yra susijęs su turto turėtojo staigiu užpuolimu. „Užpuolimas“ tradiciškai suprantamas - staigus, agresyvus savininko arba kito turto valdytojo antpuolis.“[47]

Smurtas egzistuoja ne tik tarp svetimų žmonių, jis įsiveržia ir tarp pačių artimiausių žmonių – šeimos narių. „Moksliniais tyrimais nustatyta, kad smurtą viešajame gyvenime daugiau patiria vyrai, o smurtą šeimoje daugiausia patiria moterys. Šeimyninis smurtas nepriklauso nuo socialinės padėties, religijos, seksualinės orientacijos arba etninės kilmės. Šeimyninį smurtą patiria tiek moterys, tiek vyrai, tačiau didžioji dalis žiaurių ir pasikartojančių išpuolių atlieka vyrai prieš savo partneres. Lietuvos nacionalinio UNICEF komiteto tyrimo duomenimis smurtinis elgesys (psichologinis arba fizinis smurtas) būdingas 65 % Lietuvos šeimų.“[48] Šeimyniniai konfliktai dažniausiai kyla ir dėl ***alkoholio, narkotikų*** vartojimo. Alkoholį arba narkotikus šeimoje gali vartoti vienas šeimos narys vyras arba moteris, arba abu kartu. Apsvaigę žmonės dažnai tampa agresyvūs, ko pasekoje įvyksta muštynės. Lietuvoje daug prasigėrusių šeimų, vaikai užaugę tokiose šeimose, dažnai anksti išeina į gatvę, pradeda daryti nusikaltimus. Vėliau gali smurtauti savo sukurtose šeimose. „Mūsų žmonės iš kitų Europos šalių skiriasi tuo, kad vartoja alkoholio surogatus. Tai specifinis Sovietų Sąjungos palikimas, su kuriuo užsieniečiai nėra susidūrę. Vargu ar kam galėtų šauti į galvą gerti stabdžių skystį ar politūrą.“[49] Smurtą šeimoje taip pat gali išprovokuoti **pavydas, neištikimybė**. Dažnai dėl turtinių problemų, skriaudžiami šeimos nariai ir toliau kenčia smurtą, nes neturi kur išeiti, butas ar namas priklauso smurtautojui. „Smurtiniai nusikaltimai dažnai būna ilgai trukusių šeimos

[44] R.Povilaitis, J.Valiukevičiūtė. Patyčių prevencija mokyklose.-Vilnius: Multiplex, 2006. P.32.
[45] J.Gilligan. Smurto prevencija.-Vilnius: Eugrimas, 2002. P.50-61
[46] J.Bluvšteinas, E.Bieliūnas, V.Justickis ir k.t./ Ats.red. J.Bluvšteinas. Kriminologija.-Vilnius: Pradai, 1994.P.85
[47] A.Abramavičius, E.Bieliūnas, A.Drakšienė ir k.t./Ats.red.V.Pavilonis. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 360.
[48] Europos Sąjungos programa DAPHNE II ir Sostinės policijos komendantūros projektas „Nutraukti tylėjimo sąmokslą! „Vadovas apylinkių inspektoriams ir į įvykio vietą vykstantiems patruliams“.-Varšuva: Publishing House of the Police Training Centre in Legionowo. 2006. P. 33.
[49] P.Ancelis, R.Andriuškevičienė, R. Bandzevičienė ir k.t./ koord. G.P.Žukauskas. Teisiniai medicininiai smurto aspektai.-Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2002. P. 8.

narių, kitų artimų žmonių konfliktų rezultatas. Tačiau teisėsaugos įstaigos toli gražu ne visada laiku pastebi šiuos kriminogeninius konfliktus, nereaguoja arba neteisingai reaguoja į juos.“[50]

Prof. dr. G.Babachinaitė plačiai nagrinėjusi smurtinį nepilnamečių nusikalstamumą teigia, „kad nepilnamečių padarytų tyčinių nužudymų priežastys ir jų savižudybių priežastys yra tarsi dvi to paties medalio pusės – labai panašios, todėl abi šias nepilnamečių daromo smurto apraiškas (agresiją ir autoagresiją) tikslinga nagrinėti kartu. Nepilnamečiai šiuos nusikaltimus padarė susiklosčius atsitiktinėms, staiga kilusios konfliktinės situacijos aplinkybėms, t.y. kai nebuvo laiko suvokti konflikto eigos, todėl jų elgesį lėmė staiga kilusi emocinė reakcija, o dingstis nusikaltimui padaryti būna labai menka (suaugusio žmogaus požiūriu) arba apskritai jos nebūna. Priežasčių staiga kilusiai tyčiai nužudyti reikia ieškoti nepilnamečio asmenybės formavimosi sąlygose, jo artimiausios aplinkos sąlygose. Nepilnamečiai, kurie žmogžudystes padarė vieni, dažniausiai nužudė savo artimuosius: tėvą, motiną, patėvį, pamotę ar kitus. Šie nusikaltimai iš esmės padaromi dėl tarpasmeninio, dažnai metus besitęsiančio ir subjektyviai išgyvenamo nepilnamečio ir artimiausių jo giminaičių socialinio konteksto. Tie sudėtingi ir nepilnamečiui skaudūs konfliktiniai santykiai dažniausiai prasidėdavo nuo ankstyvos jo vaikystės, kartais jau nuo kūdikystės. Jie tęsdavosi ir alindavo nepilnamečio psichiką net 10–15 metų. Tuo tarpu šių konfliktinių santykių iniciatoriai ir kūrėjai iš esmės buvo suaugę nepilnamečio artimieji, praktiškai tikrieji nepilnamečio smurtinio elgesio kaltininkai, tapę jo padaryto nusikaltimo aukomis. Dėl šeimos santykių nedarnos, ilgamečių konfliktinių santykių šeimoje ar artimiausioje buitinėje aplinkoje pirmiausiai atsakingi yra suaugusieji. Vaikas nekaltas, kad gimsta tokioje konfliktinėje šeimoje, kurioje jis pats nuo kūdikystės yra ir fiziškai, ir dvasiškai skriaudžiamas, alinamas, neturi sąlygų savo asmenybei formuoti ir įgyti socialinį imunitetą (atsparumą) socialiniam blogiui bei gebėjimą susitvarkyti su savo gyvenimo problemomis. Taigi konfliktinėje šeimoje vaikai auga neatsparūs, kartais ir patys nesugeba elgtis nekonfliktiškai. Tačiau dažniausiai nepilnametis konfliktą išgyvena savyje, t.y. jo išgyvenamas ***vidinis konfliktas*** išoriškai beveik nepasireiškia, o išeities iš padėties jis neranda, todėl chroniškos konfliktinės situacijos ūmaus paaštrėjimo metu, atrodytų, dėl menkos dingsties įvyksta nusikaltimas. Tipiškas pavyzdys – tėvas girtaudavo, šeimoje nuo vaiko gimimo vyko nuolatiniai barniai, tėvas mušdavo žmoną (vaiko motiną), vaiką, tyčiodavosi iš jų, tačiau žmona nepajėgė išsiskirti. Vaikas, visa tai kentęs 15 metų ir būdamas 15 metų, vieno tokio kivirčo metu neatlaikęs susikaupusios dvasinės naštos nužudė tėvą. Galima teigti, kad chroniško vidinio dvasinio konflikto svarba ir jo eigos intensyvumas pagaliau viršija asmens (nepilnamečio) individualų psichologinį ir psichinį atsparumą, konflikto vidinio kompensavimo ribą, tam tikrą individualią jo kompensavimo normą, ir konflikto baigtis tampa tragiška – nužudoma arba nusižudoma. Išorinis konflikto proceso

[50] J.Bluvšteinas, E.Bieliūnas, V.Justickis ir k.t./ Ats.red. J.Bluvšteinas. Kriminologija.-Vilnius: UAB „Pradai“, 1994.P.299.

poveikis nepilnamečio asmenybei dėl ilgalaikės trukmės ir raiškos intensyvumo būna toks sunkus, kad jis, būdamas socialiai ir dvasiškai (o jaunesnis – ir fiziškai bei fiziologiškai) nesubrendęs individas, nesugeba socialiai priimtinais būdais išspręsti šių prieštaravimų.“[51] Tačiau nežiūrint į tai, kad asmenybę formuoja socialinė aplinka, atsakomybė padarius smurtinį nusikaltimą vis dėl to tenka pačiam žmogui, padarius tą nusikalstamą veiką. Žinoma, teismas paskirdamas bausmę, gali atsižvelgti į tai, kokiomis sąlygomis žmogus gyveno, dėl kokių motyvų ir tikslų padarė nuskalstamą veiką ar gailisi. „Nepilnamečio asmenybė intensyviai vystosi ir formuojasi, todėl ***socialinė aplinka*** jai turi ypač didelį poveikį, kur kas didesnį negu socialiai subrendusiai asmenybei; pastarajai didesnį poveikį turi, arba kitaip tariant nulemia jos elgesį jau susiformavusios jos pačios savybės.“[52]. Šeima yra pirmoji ir svarbiausia socialinė struktūra, kuri perteikia socialines vertybes vaikui. Nė vienas vaikas negimsta užprogramuotas smurtauti ar daryti kitas nusikalstamas veikas. Vieniši tėvai - jų auklėjami vaikai dažniau patiria prievartą ir labiau yra linkę pažeidinėti teisėtvarką ar net nusikalsti sulaukę vyresnio amžiaus, negu vaikai auginami abiejų tėvų. Padėtis dar blogesnė jeigu motina ar tėvas valkatauja, girtauja. Taip pat didesnė tikimybė, kad smurtą prieš vaikus vartos žemesnio išsilavinimo, vartojantys alkoholį, narkotikus, skurstantys, grįžę iš įkalinimo įstaigų, neturintys pastovios gyvenamosios vietos žmonės, tačiau negalima atmesti galimybės, kad smurtaus ir tėvai, turintys aukštąjį išsilavinimą ir pakankamai gerai materialiai besiverčiantys. „Daugeliui smurtinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių šeimų būdingi įvairūs auklėjimo trūkumai, o nedarniose ar nepilnose šeimose jie pasireiškia dar ryškiau. Smurtinius nusikaltimus padarę nepilnamečiai dažniausiai auga šeimose, kurių tėvų išsimokslinimo lygis nėra itin aukštas, taigi nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencijos sistemoje aktualus ne tik įvairiapusis pačių nepilnamečių, bet ir jų tėvų švietimas. Smurtinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių šeimos pagal jų kiekybinę ir kokybinę sudėtį gali būti skirstomos į (1) pilnas ir darnias, (2) nepilnas (turinčias struktūros trūkumų) ir nedarnias (pasižyminčias daline moraline deformacija) ir (3) amoralias (asocialias), pasižyminčias visiška moraline deformacija. Daugiausiai smurtinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių yra kilę iš antrosios grupės šeimų, o mažiausiai – iš pirmosios grupės šeimų.“[53] Lietuvoje daugelis šeimų tebemano, kad vaiko mušimas yra gera auklėjimo priemonė, jeigu ji netaikoma per dažnai ir ne per stipriai. Prisiminkime savo vaikystę, turbūt retas, kuris neragavo „beržinės košės“ skonio. „Taikydami fizines bausmes tėvai vadovaujasi ir savo pačių asmenine patirtimi. Be to, jei tėvai, patys vaikystėje patyrę fizines bausmes, pateisina savo tėvų elgesį, tai tik didina tikimybę, kad jie patys baus savo vaikus už nepaklusnų elgesį: „Jeigu

[51] G.Babachinaitė. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija//Jurisprudencija, 2002. Nr.27(19). P.4-5.
[52] G.Babachinaitė, A.Dapšys, E.Eitutytė ir k.t./vad. E.Kurapka. Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija. 4 knygos, II knyga. Mokslo programos baigiamoji ataskaita. Teisės institutas.-Vilnius:1997. P. 193.
[53] A.Jatkevičius. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė (01 S)/VU.- V., 2003. P.12.

mane tėvai baudė mušdami už nepaklusnumą ir aš tapau normaliu žmogumi, tai kodėl turėčiau nemušti savo vaiko, kai jis neklauso?“[54].

Prof. habil. dr. V.Justickis teigia, kad „yra šeimų, kuriose dominuoja fizinės jėgos kultas. Tokių šeimų nariai, įsitikinę, kad įvairiausių konfliktų metu teisus stipresnis tas, kuris sugeba jėga prieversti kitus paklusti. Dažniausiai tai žemo kultūros lygio šeimos. Blogos nuotaikos bei pykčio išliejimas mušant silpnesniuosius, ypač vaikus, čia įprastas dalykas. Tokiose šeimose išaugę vaikai labai greitai išmoksta fizine jėga įsitvirtinti tiek šeimoje, tiek už jos ribų. Tokia šeimos orientacija labiausia stimuliuoja smurtinius nusikaltimus.“[55]

Ekonominiai veiksniai paskutiniu metu dėl itin didelės migracijos Lietuvoje taip pat didina socialinį nestabilumą. Daugėja vaikų, kuriuos palikę tėvai yra išvykę į užsienį uždarbiauti. Dažnai vaikai yra palikti giminaičiams, seneliams ar palikti visai be globos. Tėvų ilgesys, kontrolės stoka padidina riziką, kad vaikas taps agresyvus.

Nors ne visi autoriai nagrinėję smurto raišką pritaria prielaidai, kad smurtaujantis žmogus vaikystėje yra pats patyręs prievartą. „Įprasta manyti, pavyzdžiui, jog smurtaujantis žmogus pats vaikystėje yra patyręs prievartą. Iš tos prielaidos toliau seka pesimistiška ir deterministinė idėja, jog tas, kuris patyrė vaikystėje prievartą, tapęs suaugusiuoju ją taip pat vartos kitų atžvilgiu. Kai kuriais atvejais tokia prielaida priimtina. Negali būti atmesta galimybė, jog vyrai, kurie patys kentėjo nuo smurto ar matė jį iš arti, yra labiau linkę naudoti prievartą nei kiti, bet tai nėra smurto paaiškinimas visais atvejais. Savaime suprantama, neigiama patirtis vaikystėje daro žmogų pažeidžiamesnį, bet daugelis niekada nesiima smurtinių veiksmų, nepaisant skurdaus auklėjimo, vaikystėje patirto smurto ar blogų socialinių sąlygų. O yra kitų žmonių, kurie regis gavę viską, kas geriausia, bet vis dėlto linkę į prievartą. Prielaida, jog smurtaujantis žmogus kenčia nuo tam tikrų psichologinių sutrikimų, kartais pasitvirtina, tačiau dažniausiai sunku tiksliai pasakyti, kuo tiksliai toks žmogus skiriasi nuo kitų, kai kurie prievartą naudojantys žmonės neabejotinai yra pamišę, tačiau ne visi pamišę žmonės naudoja prievartą. Priėmus prielaidas, jog tam tikri asmenybės bruožai ar istoriniai įvykiai yra smurtinio elgesio priežastis, aišku galima atskleisti daug tiesų, tačiau iškyla pavojus padaryti klaidingas išvadas. Akivaizdūs priežastiniai ryšiai yra atviras kvietimas apibendrinti ir blogiausia, jog tai galimybė smurto priežastis priskirti jėgoms, nepavaldžioms pačiam žmogui.“[56]

A.Jatkevičius tyrinėjęs nepilnamečių smurtinį nusikalstamumą, teigia, kad „išnagrinėjus išorines (objektyvias, socialines) ir vidines (subjektyvias, biosocialines) bendrojo nusikalstamumo, nepilnamečių nusikalstamumo ir smurtinio nusikalstamumo priežastis

[54] R.Jusienė. Fizinių bausmių taikymas šeimoje ugdant vaikus: tėvų požiūris ir galimos priežastys.//Socialinis darbas, 2006. Nr. 5(1). P. 69.

[55] J.Bluvšteinas, E.Bieliūnas, V.Justickis ir k.t./ Ats.red. J.Bluvšteinas.Kriminologija.Vilnius: UAB „Pradai“, 1994.P.206-207.

[56] Per Elis Eliasson. Vyrai, moterys ir smurtas.Smurtinio elgesio supratimas ir keitimas.Stocholmo vyrų centro pranešimas.-Vilnius: Regioninė visuomenės informavimo bei švietimo kompanija, 2002. P.20-21.

(aplinkybes, sąlygojančias nusikaltimus ir juos padariusių nusikaltėlių asmenybės formavimąsi), prieita išvados, kad labiausiai apibendrintos, ryškiausiai atsispindinčios kriminologinio tyrimo išvadose, plačiausiai nagrinėjamos bei smarkiausiai akcentuojamos kriminologijos literatūroje ir apskritai, labiausiai įtakojančios nepilnamečio asmenybę, yra šios aplinkybės, sąlygojusios nepilnamečių, padariusių smurtinius nusikaltimus, asmenybės formavimąsi ir pačius nepilnamečių smurtinius nusikaltimus: neigiama šeimos įtaka, neužimtumas, nusikalstamos grupės, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas, neigiama ***žiniasklaidos įtaka,*** nukentėjusiojo elgesys ir ***neigiama kriminalinės justicijos sistemos įtaka.***“[57]

„Liaudies išmintis visada teigė, kad nieko neveikimas yra visų ydų šaltinis. T.Hirsi tyrimai tai patvirtina. Visuomenei naudingais ir apskritai gerais dalykais užsiėmęs žmogus kuria gėrį savyje“ [58]. A.Jatkevičius teigia, kad išnagrinėjus nepilnamečių mokyklinio, darbinio ir laisvalaikio neužimtumo problemas bei jų įtaką smurtinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių asmenybės formavimuisi, prieita išvados, kad nepilnamečių mokyklinis, darbinis ir laisvalaikio neužimtumas gana dažnai sąlygojo nepilnamečių, padariusių smurtinius nusikaltimus, asmenybės formavimąsi. Be to, nagrinėjant nepilnamečių mokyklinį (ne)užimtumą, nustatyta, kad smurtinį nusikaltimą padariusio nepilnamečio asmenybės formavimąsi galėjo sąlygoti tiek mokyklos nelankymas, tiek ir jos lankymas, mokykloje tvyranti nepalanki atmosfera ir kitos mokykloje glūdinčios priežastys. ***Neformalios nepilnamečių grupės*** ir jose vyraujančios elgesio normos yra dažnos aplinkybės, sąlygojusios nepilnamečių, padariusių smurtinius nusikaltimus, asmenybės formavimąsi. Tačiau organizuotumo laipsnis šiose grupėse būna labai žemas, o dažniausiai tokios grupės būna išvis neorganizuotos, susibūrusios atsitiktinai, spontaniškai. Smurtinius nusikaltimus daro įvairių rūšių nepilnamečių grupės, tačiau dažniausiai smurtiniai nusikaltimai padaromi spontaninėmis ir atsitiktinėmis nepilnamečių grupėmis, dažniausiai susidedančiomis iš dviejų bendravykdytojų.

Būtina skirti atvejus, kai smurtinį nusikaltimą padaro nepilnametis, apskritai vartojantis alkoholį ar narkotines (toksines) medžiagas, ir atvejus, kai smurtinį nusikaltimą padaro nuo alkoholio ar kitų medžiagų apsvaigęs nepilnametis, kuris, galbūt, paprastai svaigiųjų medžiagų nevartoja. Lietuvoje smurtinius nusikaltimus padaro gana nedaug nepilnamečių, vartojančių narkotikus, ir kiek daugiau nepilnamečių, vartojančių alkoholį. Apsvaigimas nuo narkotikų nusikaltimo darymo metu nėra dažna aplinkybė, sąlygojanti nepilnamečių smurtinius nusikaltimus, tačiau apsvaigimas nuo alkoholio nustatomas dažniau. Nepilnamečių smurtinių nusikaltimų atveju ir kaltininkas, ir auka dažnai priklauso tam pačiam socialiniam sluoksniui.

[57] A.Jatkevičius. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė (01 S)/VU.- V., 2003. P.12.
[58] Ten pat.

Prie smurtinio nusikalstamumo didėjimo prisideda ir žiniasklaida, internetas. Retas, kuris vaidybinis filmas rodomas be prievartos: šaudymo, žudymo, mušimo ir .t.t. Netgi patiems mažiausiems žiūrovams rodomi animaciniai filmukai paremti agresija. Kompiuteriniai žaidimai taip pat pilni smurto: šaudymų, gaudymų, žudymų. „Televizija dažnai yra kaltinama dėl neigiamo poveikio jaunimui. Pasaulyje atlikta daug tyrimų, analizuojančių smurto žiniasklaidoje poveikį vaikams. Netgi sukurtas UNESCO Tarptautinis informacijos rinkimo, apdorojimo ir sklaidos centras, skirtas vaikų ir smurto ekranuose problemoms. Mokslinėje literatūroje išskiriamos 3 pagrindinės poveikio formos – teoriniai modeliai:

Agresyvių nuostatų ir elgesio išmokimo – *Alberto Bandura* (ir jo kolegų) socialinio išmokimo teorija. Tai viena įtakingiausių teorijų, aiškinančių smurto televizijoje poveikį. Žmogus elgesio mokosi iš aplinkos, kartu ir iš televizijos. Stebėdami televizijoje elgesio modelius, žiūrovai išmoksta, koks elgesys yra tinkamas, t. y. už kokį elgesį apdovanojama, o už kokį baudžiama. Agresijos išmokstama jauname amžiuje ir ji tampa sunkiai paveikiama vyresniame amžiuje.

Jautrumo sumažinimo – *Leonardo Berkowitziaus* teorija. Daugelis žiniasklaidos poveikių yra tiesioginiai, laikini ir trumpalaikiai. Žiūrovai daugiau ar mažiau save identifikuoja su smurto televizijoje subjektais. Todėl asmenys, žiūrintys smurtą, yra labiau pasiruošę naudoti smurtą tarpasmeniniuose santykiuose.

Baimės, agresijos palaikymo (smurto subkultūros) – *Rowello Huesmanno* socialinio vystymosi teorija. Socialinis elgesys yra kontroliuojamas „elgesio programų“, kurios nusistovi vaikystėje. Šios „programos“, arba elgesio scenarijai, yra atmintyje, ir jais vadovaujamasi pasirenkant elgesio variantus bei sprendžiant problemas. Esantys atmintyje elgesio scenarijai sukelia asociacijas, kas turi įvykti aplinkoje, kaip asmuo turi reaguoti į šiuos įvykius ir kokie tikėtini šio elgesio padariniai. Smurtas televizijoje užkoduojamas žiūrovo atminties „pažintiniame žemėlapyje“. Vėlesnis smurto televizijoje žiūrėjimas padeda išlaikyti šias agresyvias mintis ir elgesio variantus. Ilgainiui smurto televizijoje žiūrėjimas gali padėti susiformuoti smurtinio elgesio nuostatoms (smurto subkultūrai) – smurtas laikomas normalia ir adekvačia šiuolaikinės visuomenės savybe. Vertindamas įvairias nuomones, atliktus tyrimus ir jų analizę doc. dr. A.Kiškis mano, kad smurto televizijoje žiūrėjimas vaikams turi poveikį, kuris gali pasireikšti didesniu smurtavimu, taigi ir smurtiniais nusikaltimais.“[59] Taip pat mano ir A.Dobryninas teigdamas, kad „orientacija į smurtinio pobūdžio siužetus gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams bei skatinti jų smurtinius veiksmus.”[60]

„Mokyklai tenka svarbus vaidmuo vaiko mokymo, asmenybės ugdymo ir socializacijos procesuose. ***Mokykla*** – tai vieta, kurioje moksleiviai praleidžia didžiąją savo

[59] A.Kiškis. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija// Jurisprudencija.- Vilnius, 2004. Nr. 59(51). P.51.
[60] A.Dobryninas.Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje.- Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000. P.31.

gyvenimo dalį, todėl bendra jo savijauta, psichinė sveikata priklauso nuo to, kokia atmosfera yra mokyklos bendruomenėje. Kai mokykloje bendravimas yra paremtas bendradarbiavimu, susidaro žymiai palankesnės sąlygos moksleivių asmenybės ugdymui, būna geresnė mokymosi motyvacija, pasiekiami geresni rezultatai, ugdomi bendravimo įgūdžiai. Klasės auklėtojas yra tas žmogus, kuris mokykloje yra arčiausiai savo mokinių. Todėl jis gali daug prisidėti prie bendradarbiavimo ir pasitikėjimo atmosferos kūrimo klasėje. Moksleivis mokykloje patiria, kad jis visuomenės dalis, nes čia vyksta intensyvus bendravimas: mokinių su mokiniais, mokinių su mokytojais, mokytojų ir administracijos. Mokykla yra antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius. Mokyklos bendruomenė - dinamiška, santykinai savivaldi, priklausanti nuo greitai besikeičiančių principų grupė, kurios dinamiškumas sąlygojamas bendruomenės narių, jų tarpusavio santykių.“ [61] Taigi vaiko bendravimas su kitais visuomenės nariais turi didelę įtaką jo tolimesniam vystymuisi. Mokykla ir šeima kartu veikdamos gali labai daug duoti vaikui, juk nuo to priklausys kokiu jis taps suaugusiu žmogumi, kokias vertybes jis įsisąmonins, kokį rinksis tolimesnį gyvenimo kelią. Jei mokykla ir šeima nesugeba suformuoti jaunam žmogui įsitikinimų, moralės normų, atsiranda tikimybė, kad nepilnametis – moksleivis pakryps į nusikalstamą kelią, nusistatys priešiškai prieš mokyklą, jos aplinką, pradės smurtauti. Juk „moralė – tai vidinis žmogaus įsitikinimas gerbti kito asmens interesus (teises) ir kartu savanoriškas tokios pagarbos reiškimas.“[62] „Vaikų mokyklinis kolektyvas, viena vertus, yra suaugusiųjų pedagoginių pastangų rezultatas, antra vertus, - spontaniškai besivystantis reiškinys. Mokykla, spręsdama visuomenės suformuluotus asmenybės ugdymo tikslus ir uždavinius, siekia tobulinti pedagoginį procesą, kurio paskirtis - ugdyti jaunąją kartą, padėti jai kurtis vertybines nuostatas. Perimant vertybes, svarbu jų pateikimo būdas. Jokia prievarta čia negalima – socialinių vertybių negalima priversti išmokti.”[63]

„Nuo mokytojo taip pat priklauso ir mokinių savęs vertinimas. Prasmingiausia, efektyviausia ir lengviausia mokytis tokioje aplinkoje, kurioje mokinys nejaučia baimės, įtarumo, slopinimo, pažeminimo ir k.t., nes priešingu atveju mokiniui sunku mokytis, susikaupti, išreikšti save ir susivokti savyje.“[64]

Į tą pačią mokyklą dažnai patenka skirtingi vaikai: turintys psichologinių problemų, iš socialinės rizikos šeimų. „Mokykla suteikia vaikui naujų galimybių, bet kelia ir naujų reikalavimų. Vaikas patenka į aplinką, kurioje galioja tam tikros taisyklės, kur į jį kreipiamas nepažįstamų suaugusiųjų dėmesys ir kur egzistuoja aiškūs vertinimo kriterijai, rodantys, kad jam mokykloje gali

[61] L.Bulotaitė, R.V. Pivorienė, N.Sturlienė. Drauge su vaiku...psichologo patarimai mokytojams.- Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2001. P.5.
[62] A.Vaišvila. Teisės teorija. –Vilnius: Justitia, 2004. P. 256.
[63] B.Bitinas, Ugdymo filosofijos pagrindai. -Vilnius, 1996. P. 120-121.
[64] M.Barkauskaitė, Humanistinio ugdymo proceso įtvirtinimo ir paauglių saugumo šeimoje bei klasėje sąveika.//Pedagogika:Mokslo darbai, Nr.37.-Vilnius: VPU leidykla,1998.

sektis arba ne. Agresyvūs, linkę į nusikalstamą elgesį vaikai dažnai tampa nepažangiais mokiniais. Be to šiems vaikams būdingi nepakankamai susiformavę socialiniai įgūdžiai, todėl vaikai su savo bendraamžiais elgiasi agresyviai. Jie nėra išmokę spręsti nesutarimus, iškylančius klausimus, tinkamu būdu, neagresyviai, ir dažnai mano, jog jų bendraamžių ketinimai yra jiems priešiški. Kitas veiksnys, sunkinantis rizikos grupės vaikų mokymąsi, yra tai, kad jie, pradėję lankyti mokyklą, negauna reikiamo skatinimo šeimoje už gerą elgesį ir sėkmę mokykloje. Dažnai taip yra dėl to, kad ir jų tėvai savo laiku mokykloje mokėsi blogai, arba kad tėvams dažnai buvo priekaištaujama dėl blogo vyresniųjų vaikų elgesio. Taigi paaiškėja, kad tėvų požiūris į vaiko mokymąsi nesiderina su tuo, ko iš vaiko tikisi mokykla, kokius reikalavimus ji pateikia. Tos darnos stoka daro įtaką vaiko gebėjimams gerai mokytis. Netinkamas vaikų auklėjimas namie taip pat yra susijęs su asocialiu vaiko elgesiu. Kai gerėja tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, pagerėja ir vaikų elgesys mokykloje. Itin asocialūs (dabar vartojama sąvoka – socialinės rizikos vaikai), palyginti su kitais vaikais, per pamokas mažiau laiko yra įsitraukę į užduočių atlikimą, yra priešiški savo bendraamžiams, mokytojai vertina juos kaip prasčiau besimokančius, jų elgesys dažnai yra destruktyvus. Dar viena blogybė – jei toje pat klasėje ar mokykloje mokosi palyginti daug rizikos grupės vaikų. Didelis mokymuisi neparengtų vaikų skaičius sunkina mokymosi procesą. Mokytojai nepajėgūs palaikyti reikiamos tvarkos, tad drausmindami vaikus, įžeidinėja, vartoja prievartą. Tačiau toks mokytojų elgesys pakartoja tai, kaip su agresyviais vaikais yra elgiamasi namuose, ir tik dar labiau įtvirtina asocialių vaikų elgesį.“[65] Tokioje situacijoje labai sunku mokytojui, nes jam reikia sugebėti suvaldyti klasę, mokyti ir išmokyti vaikus. Jeigu klasėje yra didelė dalis vaikų iš socialinės rizikos šeimų, kurie nėra parengti mokytis ir neturi noro mokytis, nereikia pamiršti, kad šalia tokių vaikų mokosi vaikai, kurie yra atėję iš padorių, normalių šeimų. Žinoma klasės pažangumo lygis tokiu atveju nebus aukštas, nes mokytojas dažniausiai pradedantis pamoką turi visų pirma apraminti nepažangius mokinius, kurie dažnai būna agresyviai nusiteikę, neturi noro mokytis ir dažnai trukdo kitiems klasės mokiniams. Atsitinka taip, kad užuot vedęs pamoką ir dėstęs dalyką, visų pirma turi vos ne pusę pamokos raminti nepaklusnius mokinius. Dėl to labai nukenčia kiti klasės mokiniai, kurie netenka brangaus laiko, kuris nebūna skirtas pamokos dėstymui, dalyko aiškinimui, kad jį geriau suprasti. Kuo mažesnis klasės pažangumo lygis, tuo sunkiau būna tokioje klasėje mokytis gerai besimokantiems mokiniams. Mokytojai iš gerai besimokančių vaikų tėvų dažnai sulaukia skundų ir priekaištų, dėl klasėje susidariusios situacijos, tačiau mokytojas būna bejėgis ką pakeisti, juk negalima taip lengvai iš mokyklos pažalinti nepažangių moksleivių. Mokyklos administracija iškilus tokiai situacijai prašo nepilnamečių reikalų pareigūnų pagalbos, kad šie ateitų į mokyklą ir „pagąsdintų“ nedrausmingą moksleivį. Pamokos metu mokinys būna išvedamas iš klasės socialinio pedagogo ir nepilnamečių reikalų pareigūno. Dažnai nepilnamečių reikalų pareigūnai sulaukia

[65] S.Ignatavičienė, R.Žukauskienė. Rizikos grupės vaikai.-Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 1999. P.6-7.

didelių priekaištų iš mokyklos administracijos, kad pokalbio metu su moksleiviu per mažai gąsdina, per mažai pakelia balso toną. Uniformuotas nepilnamečių reikalų pareigūnas dažnai mokytojų suprantamas, kaip vaikų gąsdinimo priemonė. Ko galima tikėtis vaikui, jeigu į jo agresyvumą yra atsakoma tokiu pačiu agresyvumu...

Dažniausiai atsitinka taip, kad tėvai iš geresnių ir turtingesnių šeimų, norėdami apsaugoti savo vaikus, dažnai vengia leisti savo vaiką į mokyklą, kurioje mokosi vaikai iš socialinės rizikos šeimų ar iš globos namų arba vėliau perkelia savo atžalą į kitą mokyklą. Nors nėra tokios taisyklės, leidžiančios numatyti, kad vaikai iš neturtingų socialinės rizikos šeimų, globos namų visada blogai mokysis ir blogai elgsis mokykloje, atsitinka ir taip, kad ir iš labai pasiturinčių šeimų vaikai ateina į mokyklą turintys didelių elgesio ir mokymosi problemų. Klasėje gali susidaryti dvejopa situacija. Jeigu didžioji dalis vaikų klasėje nesimoko, konfliktuoja su mokytojais, tai mokiniai, kurie gerai mokosi, yra klasės pirmūnai, tačiau yra mažuma klasėje, gali tapti tokių mokinių - pašaipų ir smurto objektais arba perimti blogą elgesį ir pasiduoti klasės draugų įtakai. O klasėje, kurioje aukštas pažangumo lygis gali atsitikti atvirkštinis variantas, nesimokantys, agresyvūs vaikai, gali nepritapti prie savo bendraamžių. „Agresyvus ir destruktyvus vaikų elgesys gali tapti bendraamžių atstūmimo priežastimi. Jeigu bendraamžių atstūmimas tęsiasi keletą metų, padėtis dar labiau blogėja, nes bendraamžiai ima žiūrėti į tokius vaikus kaip į turinčius atstumtųjų statusą. Savo ruožtu rizikos grupės vaikai ima vis labiau nepasitikėti bendraamžiais ir reaguoti į juos dar agresyviau. Agresyvių, socialiai atstumtų vaikų ryšių su kitais problema neapsiriboja tik su jų santykiais su bendraamžiais. Šie vaikai gauna mažiau paramos iš savo mokytojo, negu kiti tos klasės vaikai. . Paprastai jie daro nedidelių drausmės pažeidimų, tokių kaip vėlavimas, nepaklusimas mokytojui, įvairios smulkios pražangos. Patys savaime jie yra gana įprasti, kartais taip elgiasi ir kiti vaikai, nepasižymintys tikrais elgesio sutrikimais. Tačiau asocialūs vaikai toli pralenkia kitus savo bendraamžius tokio elgesio dažnumu. Dažnas disciplinos pažeidinėjimas turi daugybę negatyvių padarinių. Pirmiausia dėl to gali susiklostyti negatyvūs vaiko santykiai su mokytojais ir mokyklos administracija. Tai savo ruožtu mažina mokyklos administracijos norą dirbti su tokiu vaiku. Be to gali sąlygoti vaiko ignoravimą per pamokas, išvarymą iš klasės ir pan. Šios vaiko ir mokytojo bendravimo problemos atsispindi, įsitvirtina mokytojo ir tėvų bendravime, kuris dažnai tėvams būna skausmingas ir žeminantis. Kai rizikos grupės vaikai pereina į pagrindinę mokyklą (į penktą klasę), jie dažniausiai yra nepažangūs, blogai sutaria su bendraamžiais, negauna socialinės paramos nei iš tėvų, nei iš mokytojų. Jie paprastai elgiasi agresyviai su savo klasės draugais, stengiasi, kad bendraamžiai jų bijotų. Kai kurios mokyklos nepakankamai rūpinasi, kad vaikai neišmoktų destruktyvaus, asocialaus elgesio. Viena iš mokyklos aplinkos erdvių yra žaidimų aikštelės ar mokyklos kiemas, kur vaikai dažniausiai gali elgtis kaip tinkami. Taigi mokyklos kiemas gali tapti ta vieta, kur išmokstama asocialių ir agresyvių veiksmų, kur užsimezga asocialių

paauglių tarpusavio kontaktai. Vadinasi dalis agresyvaus, asocialaus elgesio gali būti išmokstama būtent mokykloje. Mokytojų, tėvų ir bendraamžių atstumti agresyvūs paaugliai gali nepriimti visuomenės normų ir vertybių, o yra linkę perimti tokių pat kaip ir jie paauglių vertybes. Tokios agresyvių bendraamžių grupės gali prisidėti prie paauglių nusikalstamumo didėjimo."[66] Mokytojų darbo klaidos ir trūkumai gali dar labiau paskatinti atstumtojo mokinio neigiamą požiūrį į mokyklą, bei dar labiau atitolinti nuo bendraamžių, kurie gerai mokosi ir gražiai elgiasi. Mokytojai agresyviems vaikams patys dažnai taiko neigiamas auklėjimo poveikio priemones, nebepasitiki, nuvertina, nebesitikėdami, kad įvyks pasikeitimų į gerąją pusę. „Taikant įvairias sankcijas ir baudžiant, laikinai galima nuslopinti nepageidautiną paauglių elgesį, tačiau šis pagerėjimas negali būti ilgalaikis. Jeigu liks nepašalintos giluminės asocialaus elgesio priežastys, nepageidautinas elgesys gali vėl bet kada pasireikšti. Izoliuotiems bei atstumtiems paaugliams asocialios bendraamžių grupės tampa pagrindine ir dažnai vienintele aplinka, kur jie gali patenkinti daugelį nepaprastai svarbių poreikių – savęs įtvirtinimo, priklausomybės, pripažinimo bei pritarimo, naujų įspūdžių, globos bei užtarimo, saugumo ir pan."[67] Taigi vienas iš veiksnių prisidedančių prie smurto paplitimo didėjimo – ***bendraamžių atstūmimas.***

„Su smurto problema tenka susidurti visiems mokyklos bendruomenės nariams, tačiau didžiausia atsakomybė tenka mokytojams, kurie pastebėję incidentą ar gavę pranešimą apie mokinių smurtą, turi priimti atitinkamus sprendimus. Todėl mokytojams reikia tinkamai pasirengti tokioms situacijoms. Taip pat reiktų daugiau padėti kitam mokyklos personalui (sargams, valytojoms, virėjams, medicinos darbuotojams), kurie gali susidurti su mokinių smurto apraiškomis ir nežinoti, kaip tinkamai į tai reaguoti." [68] Be abejonės mokytojai turi būti patys gerai pasiruošę psichologiškai spręsti iškylančius konfliktus mokykloje, klasėje. Kai suaugęs žmogus, ugdantis jaunąją kartą pakelia ranką prieš moksleivį, o vėliau aiškina, kad buvo išvestas iš kantrybės, nesusitvardė, siekė „pataisyti" mokinio elgesį, tai toks „paaiškinimas" tiktų kiekvienai smurto apraiškai. Jei negali susilaikyti subrendęs ir patirtį turintis žmogus, specialiai ruoštas mokytojo profesijai, tai ko tada tikėtis iš nepilnamečių mokinių? „Balso pakėlimas, trinktelėjimas į stalą dienynu ar knyga - įprasti būdai pašlijusiai klasės drausmei atkurti. Taip mano trečdalis apklaustų kūno kultūros ir pradinių klasių mokytojų visoje Lietuvoje. Siekiant išsiaiškinti galimą psichologinį ir emocinį moksleivių pažeidžiamumą kūno kultūros pamokose, Kauno miesto savivaldybė kartu su Lietuvos kūno kultūros akademija atliko tyrimą "Pedagoginė komunikacija kūno kultūros veikloje, kaip vienas moksleivių psichosocialinės sveikatos veiksnių". Tyrimo metu apklausta 317 kūno kultūros ir 369

[66] S.Ignatavičienė, R.Žukauskienė. Rizikos grupės vaikai.-Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 1999.P.8-9.
[67] G.Valickas.Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija.- Vilnius:Lietuvos teisęs akademija, 1997.P.30.
[68] Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Smurto prevencija mokykloje. Švietimo aprūpinimo centras.-Vilnius:Sapnų sala, 2005.P.36

pradinių klasių mokytojai. Pastarieji taip pat veda kūno kultūros pamokas. Tyrimo objektu pasirinkti būtent šios srities pedagogai, nes kūno kultūros pamokose geriausiai atsiskleidžia vaikų socialinė raida, emocijos. Beveik pusė apklaustų pedagogų pritarė teiginiui, kad balso pakėlimą, paniekos demonstravimą ir kitas panašias auklėjimo priemones draudžia tik teoretikai, kurie vargu ar žino, kaip žemai puolęs, koks grubus ir netgi pavojingas gali būti šiuolaikinis mokinys. 33,5 proc. apklaustų pedagogų buvo įsitikinę, kad tarp mokytojo ir mokinių nuolat vyksta psichologinis karas. Klasės drausminimą pakeltu tonu, trankymu knyga per stalą ir panašius veiksmus jie laiko priimtinomis priemonėmis. Kiti 27,8 proc. respondentų samprotavo taip: jei uždraudėme mokykloje taikyti fizines bausmes, tai pedagogams privalome leisti naudoti bent jau psichologinio spaudimo priemones. Likę 20,8 proc. apklaustųjų pritarė nuomonei, kad viešas peikimas ir pašiepimas, ironija ir sarkazmas yra bene tinkamiausi būdai klasės "kietuoliams" sutramdyti. Pedagogai deklaruoja esantys demokratiškų pažiūrų, tačiau, kaip pastebi tyrimo autoriai, dauguma jų linkę manyti, kad mokytojas turi būti autokratiško tipo lyderis. Pavyzdžiui, Kaune dirbantys kūno kultūros mokytojai vyrai vertina pagarbą, reiklų bendravimą. Kitaip tariant, jie yra hierarchinio bendravimo šalininkai. Tyrimą vykdžiusi Lietuvos kūno kultūros akademijos mokslų daktarė Laimutė Kardelienė atkreipia dėmesį, kad mokytojui pirmiausia reikia pasirūpinti savo psichosocialine sveikata, tik tada jis gali kokybiškai pasirūpinti vaikais. "Labai svarbu, kokią kalbą, kokius žodžius vartoja mokytojas kūno kultūros pamokų metu. Jei mokytojas pašiepia, ironizuoja - formuoja neigiamą požiūrį ir į pamoką, ir į sveiką gyvenseną", - aiškina L.Kardelienė. Tyrimo autoriai siūlo susirūpinti mokytojo įvaizdžiu visuomenėje apskritai, taip pat neprestižinių specialybių įvertinimu tarp pačių pedagogų. Pavyzdžiui, kūno kultūros mokytojai dažniausiai mokykloje nelaikomi lygiaverčiais anglistams, matematikams ar lituanistams, jie menkai dalyvauja mokyklos gyvenime. Iki šiol kūno kultūros mokytojai pagyrų sulaukdavo tuo atveju, jei jų parengta mokyklos komanda gerai pasirodydavo sporto varžybose. Pasak L.Kardelienės, dažnai šį darbą pasirenka buvę sportininkai, kurie svajojo apie trenerių karjerą. Kartais šalia trenerio darbo jie dirba ir pedagoginį. Apklausoje dalyvavę kūno kultūros mokytojai nemato šviesesnės ateities. Beveik pusė respondentų nurodė, kad bėgant metams jie tampa vis uždaresni, esą dėl atvirumo jiems tekdavo kentėti. 77,3 proc. apklaustųjų netiki, kad Lietuvoje bus sukurta visuomenė, kurioje bus gera kiekvienam. 56,2 proc. tiriamųjų prisipažino, kad dažnai gailisi padarę žmonėms gera, panašus skaičius pedagogų pritarė nuomonei, jog reikia bijoti žmonių, o ne žvėrių."[69]

Apibendrinant galima teigti, jog svarbiausia, kad pats smurtaujantis žmogus nepradėtų galvoti, jog tai ne jo kaltė, kad kalta visa jį supanti aplinka ir susiklosčiusios tam tikros nepalankios jo gyvenimo aplinkybės. Taip mąstant daug lengviau psichologiškai išvengti atsakomybės už savo veiksmus ir nesijausti kaltu.

[69] http://ap.delfi.lt/l?region=4348&bust=715422; prisijungimo laikas: 2007-01-20

III. KRIMINOLOGINIS TYRIMAS ŽIRMŪNŲ MIKRORAJONO MOKYMO ĮSTAIGOSE

3.1.Tyrimo sąlygų bendra charakteristika ir metodika

„Mokslinės veiklos rezultatus padeda gauti mokslininkų pažintinė veikla kuri vadinama moksliniu tyrimu. Mokslinis tyrimas – sistemingas ir kryptingas tikrovės objektų nagrinėjimas, taikant mokslo priemones bei metodus.“[70] Siekiant atsakyti į užsibrėžtus darbo tikslus, išspręsti iškeltus uždavinius buvo naudojami šie tyrimo metodai: anoniminė (bevardė – atsakęs žmogus liko nežinomas) anketa moksleiviams, interviu metodas mokytojams ir statistinė duomenų analizė. „Anketa – vienas populiariausių sociologinio tyrimo metodų. Pateikus keletą klausimų, greitai galima gauti daugybę informacijos.“ [71] Tačiau „manoma, kad tinkamai anketai būdingos tokios pat geros savybės, kaip ir geram įstatymui.“[72] Anketa sudaryta remiantis soc. m. habil.dr. R.Tidikio metodiniais patarimais. Taikytą anketinę apklausą sudarė 22 klausimai, iš kurių 13 uždaro tipo, atsakančiajam reikėjo apibraukti vieną ar kelis jam tinkančius atsakymus. Tokie klausimai padėjo išryškinti klausimo esmę, sudarė galimybes vėliau juos klasifikuoti, sudaryti grafikus ir lenteles. 9-iuose klausimuose atsakantysis galėjo parašyti ir savo atsakymą, jei nepritarė nei vienam iš pateiktų. Anketa nebuvo sudėtinga ir ilga, kadangi atsižvelgta į psichologinius ypatumus: nesugebėjimą ilgai išlaikyti dėmesį, nepastovumą, nervingumą, daugeliu atveju hiperaktyvumą, socialinį priešiškumą. Anketavimo metu neišvengiamai susidurta su šios metodikos privalumais ir trūkumais. Apklaustas nemažas skaičius tiriamųjų, surinkta nemažai duomenų, sutaupant daug laiko. Vis tik susidurta su tiriamųjų įvairiomis, tame tarpe priešiškomis nuotaikomis, tačiau dauguma tiriamųjų moksleivių gana geranoriškai pildė pateiktas anketas. Anketuojant buvo mažos galimybės individualaus teigiamo kontakto užmezgimui. Taip pat pasitaikė, kad grįžo ne visiškai užpildytos anketos, todėl tokios buvo atmestos. Šios metodikos taikymo metu susidurta su atvirumo problema, keletas tiriamųjų nerimtai pildė ir atsakinėjo į klausimus.

Anketavimas atliktas Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono 5 mokyklose, tarp kurių 3 pagrindinės (Vilniaus m. E.Pliaterytės pagrindinės mokykla, Vilniaus m. Kalvarijų pagrindinė mokykla, Vilniaus m. A.Vivulskio pagrindinė mokykla) ir 2 (Vilniaus m. Tuskulėnų vidurinė mokykla, Vilniaus m. Šv. Kristoforo vidurinė mokykla). Tarp kurių dvi nelietuviškos mokyklos (Vilniaus m. Kalvarijų pagrindinėje mokykloje mokosi rusakalbiai vaikai, o Vilniaus m.

[70] B.Bitinas. Ugdymo tyrimų metodologija.- Vilnius: Jošara, 1998.P.8.
[71] R.Tidikis. Socialinių mokslų tyrimo metodologija.- Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003. P. 476.
[72] K.Kardelis. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.-Kaunas: Judex, 2002. P.189.

A.Vivulskio pagrindinėje mokykloje lenkiškai kalbantys). Anketinėje apklausoje dalyvavo 5 , 7 , 9 klasių moksleiviai (nuo 11 iki 16 metų amžiaus.). Kiekvienoje mokykloje atsitiktinės atrankos būdu buvo atrenkama 15 proc. kiekvienos (5, 7, 9) klasių moksleivių. Besimokantys penktoje klasėje apklausti - 86 moksleiviai, septintoje klasėje – 88, devintoje klasėje -83. Viso apklausti 257 respondentai. Čia tiriamieji būdavo susodinami taip, kad netrikdytų ir nedarytų įtakos vienas kito atsakymams. Pirmiausia stengtasi su tiriamaisiais užmegzti teigiamą kontaktą ir palankiai nuteikti tyrimui. Išdalinus anketas ir tiriamuosius supažindinus su jos užpildymo instrukcija, būdavo skelbiama tyrimo pradžia, kuri vidutiniškai trukdavo po 15 minučių. Tyrimo atlikimo eiga lietuviškose mokyklos nesiskyrė nuo tyrimo eigos nelietuviškose mokyklose, tačiau pastarieji anketas pildė dešimčia minučių ilgiau.

Mokytojams apklausti taikytas pusiau standartizuotas interviu metodas, visa informacija gauta žodžiu. Iš anksto buvo numatyti galimi klausimai, tačiau jie buvo formuluojami pagal situaciją. Buvo prašoma pasisakyti ir pareikšti savo nuomonę apie tyrimo problemą. Iš viso apklausta 15 mokytojų iš Vilniaus m. E.Pliaterytės pagrindinės mokyklos, Vilniaus m. Kalvarijų pagrindinės mokyklos, Vilniaus m. A.Vivulskio pagrindinės mokyklos, Vilniaus m. Tuskulėnų vidurinės mokyklos, Vilniaus m. Šv. Kristoforo vidurinės mokyklos). Iš jų: 8 turintys mokytojo kvalifikacinę kategoriją, 4 - vyresniojo mokytojo ir 3 – metodininko kvalifikaciją. Interviu metodas padėjo plačiau pažinti tiriamąjį, tačiau sudarė mažesnes galimybes aprėpti daugiau tiriamųjų.

Statistinė duomenų analizė buvo panaudota tiriant moksleivių, patiriančių smurtą, santykį su jų pažangumu, naudojančių smurtą su jų amžiumi, vyraujančią smurto formą mokykloje. Šio metodo dėka duomenys buvo matematiškai analizuojami, apibendrinami, siekiant atskleisti kas ugdymo institucijose yra didžiausias skriaudėjas , kokia vyrauja smurto forma, ryšius tarp kintamųjų. „Galutinis mokslinio tyrimo tikslas – atskleisti visus galimus ryšius, kurie sąlygoja pažinimo objekto vidinę struktūrą, jos sąveiką su išorės objektais, rasti objekto būsenų ir jo funkcionavimo veiksnius. Kai tokie ryšiai žinomi, galima, tam tikru būdu keičiant aplinką, reguliuoti reiškinius, procesus bei jų rezultatus."[73].

Tyrimo tikslas - ištirti smurto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose paplitimą.

Šiame darbe sąvoka „mokymo įstaigos“ – tai bendrojo lavinimo mokyklos, kurių pagrindinė veikla yra ugdymas pagal formaliojo švietimo pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas bei kuriose įgyjamas pradinis, pagrindinis ir vidurinis išsilavinimas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti smurto šaltinius ir nesaugiausias vietas mokymosi įstaigose.
2. Išskirti mokymosi įstaigose vyraujančias smurto raiškos charakteristikas:

[73] B.Bitinas. Ugdymo tyrimų metodologija.- Vilnius: Jošara, 1998.P.188.

mokiniai → mokiniai, mokiniai ↔ mokytojai, mokytojai → mokiniai.

3. Nustatyti ryšį tarp smurto formos ir labiausiai smurtaujančių moksleivių amžiaus grupės bei lyties.

4. Ištirti ryšį tarp patiriančių smurtą namuose moksleivių ir nepatiriančių smurto namuose smurtavimo prieš mokyklos bendruomenės narius.

5. Išsiaiškinti suaugusiųjų, dirbančių mokyklose ir moksleivių reakciją į smurto atvejus, pasireiškiančius mokyklose.

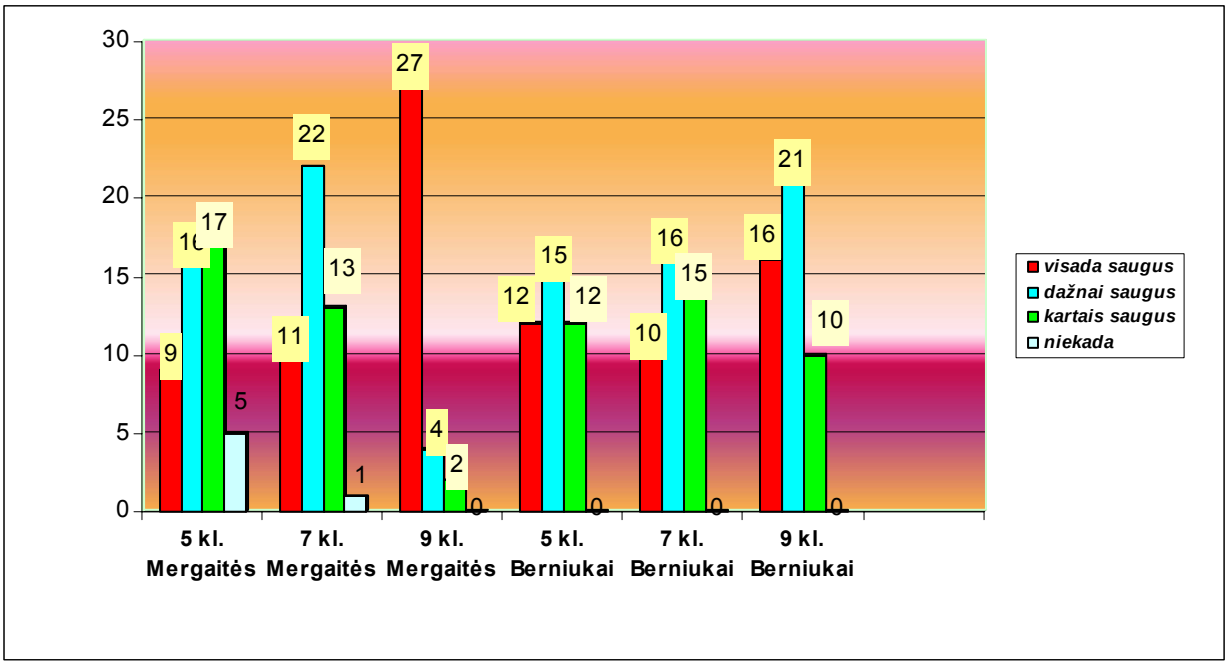
Tyrimo metu buvo apklausti 127 berniukai ir 130 mergaičių. Berniukų ir mergaičių skaičius beveik vienodas. Vadinasi, gauti rezultatai vienodai atspindėjo smurto raiškos paplitimą mokymo įstaigose tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Besimokantys penktoje klasėje – apklausti - 86 moksleiviai, septintoje klasėje – 88 , devintoje klasėje -83.

3.2.Kriminologinio tyrimo metu gautų duomenų analizė:

3.2.1.Smurto šaltiniai mokymo įstaigose.

Nustatyta, kad mažiausiai visada saugios jaučiasi mokykloje 5 klasės mergaitės (9 moksleivės), o labiausiai saugiausios mokykloje jaučiasi 9 klasės mergaitės (27 moksleivės). Berniukų tarpe visada saugūs labiausiai jaučiasi 9 klasės berniukai (16 moksleivių), o mažiausiai visada saugūs jaučiasi mokykloje 7 klasės berniukai (10 moksleivių). Niekada nesijautė nesaugūs mokykloje 5 klasės, 7 klasės ir 9 klasės berniukai ir 9 klasės mergaitės.

Diagrama Nr.1 Tiriamųjų saugumo jausmas mokykloje.

* pastaba: visose diagramose gauti rezultatai pavaizduoti absoliučiais skaičiais.

Tyrimo metu nustatyta (žr. 2 diagrama), kad nesaugiausiai mokiniai jaučiasi mokyklos teritorijoje (teritorija aplink mokyklą lauke, dažniausiai aptverta tvora.)– 31,1 proc. visų apklaustųjų respondentų, mokyklos koridoriuose – 22,2 proc., sporto salėje – 12,8 proc., valgykloje ir rūbinėje 8,9 proc., tualete – 8,2 proc., klasėje – 3,9 proc. 14 proc. moksleivių atsakė, kad visur jaučiasi saugūs.Tinkama fizinė mokyklos aplinka yra labai svarbus veiksnys mažinant smurtinių nusikalstamų veikų plitimą.

Diagrama Nr.2 Nesaugiausios vietos mokykloje.

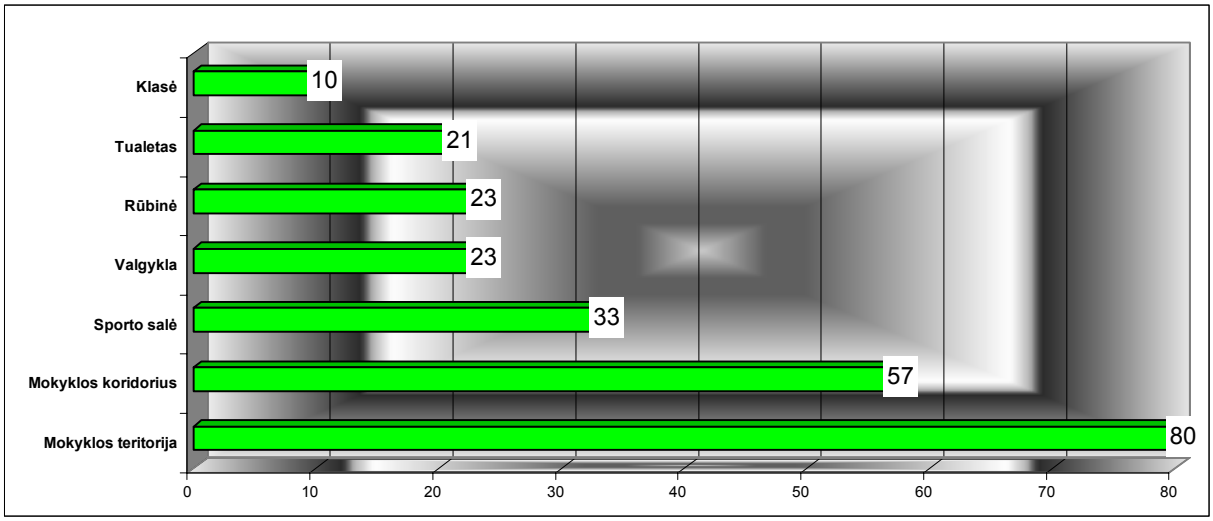
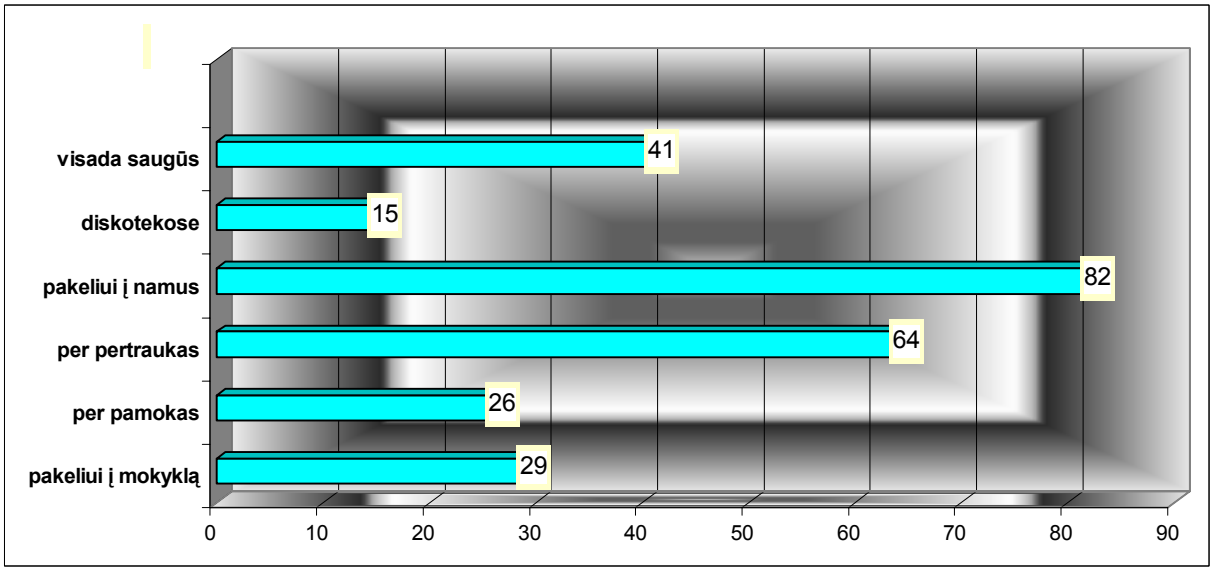

Diagrama Nr.3 Nesaugiausias laikas mokykloje.

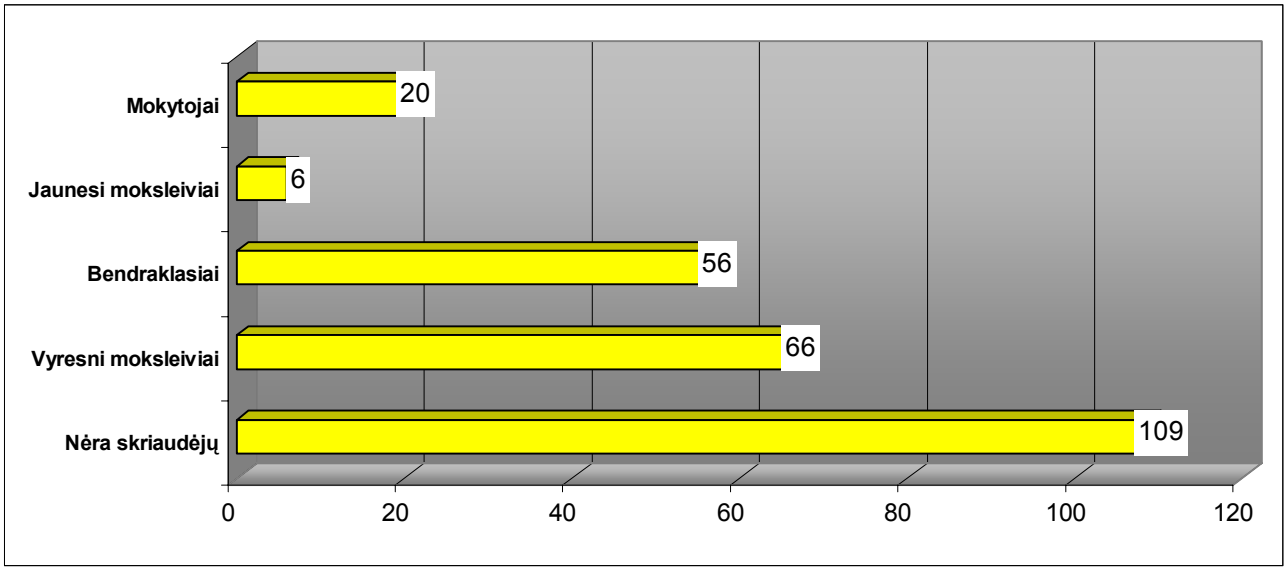
Kriminologinio tyrimo metu (žr. 3 diagrama) nustatyta, kad mažiausiai saugūs moksleiviai jaučiasi grįždami namo iš mokyklos. Taip atsakė, net 31,9 proc. apklaustųjų. Itin nesaugu grįžti namo iš mokyklos po antros pamainos žiemą, kai jau yra sutemę. Todėl daugelis tėvų atvažiuoja arba ateina pasiimti savo vaikų, kad šiems netektų grįžti namo vieniems.

5,8 proc. respondentų nurodė, kad labiausiai saugūs būna diskotekų metu. Toks rodiklis paaiškinamas tuo, kad ne visi respondentai lankosi diskotekose, todėl tai neatskleidė realios situacijos. Pertraukų metu nesaugūs 25,0 proc. moksleivių. Pamokų metu nesaugūs jaučiasi 10,1 proc. Galimos prielaidos, kad mokytojai nesugeba užtikrinti reikiamos tvarkos ir saugumo jausmo klasėje arba mokiniai nesaugūs jaučiasi dėl pačių mokytojo naudojamo smurto jų atžvilgiu.

3.2.2. Smurto formų pasireiškimas tarp mokyklos bendruomenės narių.

Norint nustatyti smurto šaltinius (žr. 4 diagrama.), tirta kas mokykloje dažniausiai būna skriaudėju. Paaiškėjo, kad smurtą vaikai patiria daugiausiai iš vyresniųjų moksleivių (25,7 proc). Galime daryti išvadą, kad vaikai mokykloje labiausiai gali jaustis nesaugūs pertraukų metu, ateidami į mokyklą, t.y. mokyklos teritorijoje lauke ir viduje, kur gali susidurti su vyresniųjų klasių moksleiviais. Tačiau ne ką mažiau skriaudžia ir patys bendraklasiai, net (21,8 proc.). Jaunesni moksleiviai sudaro 2,3 proc. skriaudikų. Deja vaikai mokykloje patiria smurtą ir iš mokytojų (7,9 proc.).

Diagrama Nr. 4 Didžiausias skriaudėjas mokykloje

Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, kad iš 257 moksleivių 205 yra patyrę vieną iš smurto (emocinį, fizinį, seksualinį) formų, o 52 moksleiviai nėra patyrę smurto. Tyrimo duomenys pavaizduoti lentelėje Nr. 1.

1 lentelė. Patirtos mokykloje smurto rūšys

Smurto formos	**Moksleivių skaičius**
Emocinis smurtas	**138**
Fizinis smurtas	**65**
Seksualinis	**2**
Nepatyrė smurto	**52**

Kaip matyti iš lentelės Nr. 1 daugiausia moksleiviai yra patyrę emocinio pobūdžio smurtą (53, 7 proc.), beveik per pusę mažiau fizinį smurtą (25,3 proc.). Seksualinį smurtą patyrė 0,8 proc. visų apklaustų moksleivių.

2 lentelė. Patiriamos emocinio smurto rūšys

Moksleiviai	**Apkalbos**	**Ignoravimas**	**Tyčiojimasis**	**Daiktų, pinigų atiminėjimas**
Skaičius	230	147	144	112
Procentai	89,4 proc.	57,2 proc.	56,0 proc.	43,6 proc.

* į bendrą skaičių įeina visi, kurie atsakė, kad patyrė smurtą retai, kartais, dažnai, visada.

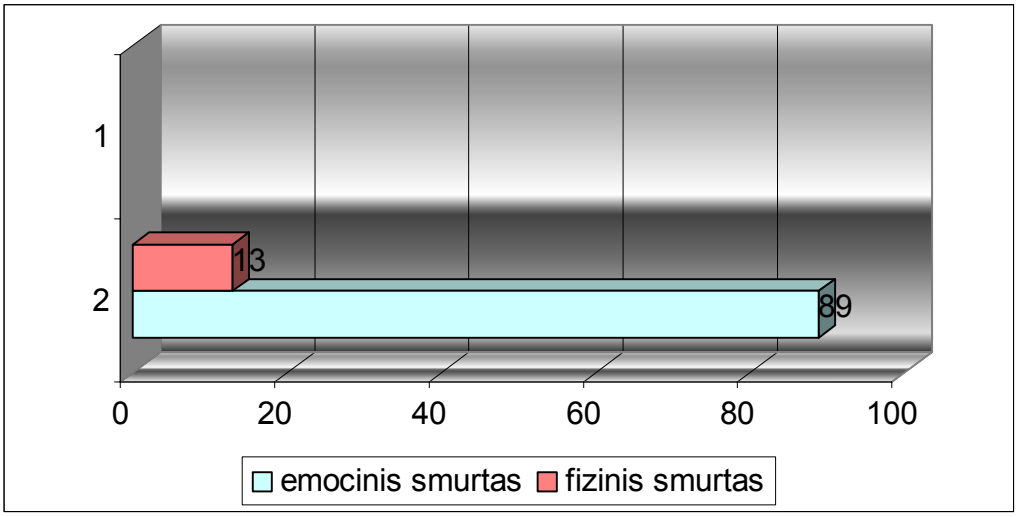
Tyrimo metu nustatyta, kad bent kartą buvo apkalbėti mokykloje net 89,4 proc. vaikų. Mokyklose labiausiai paplitusi emocinio smurto rūšis – apkalbos. Patyčias yra patyrę 56,0 proc. visų apklaustųjų. „Vaikai, kenčiantys nuo nuolatinio bendraamžių tyčiojimosi, dažnai yra neramūs, prislėgti, nepasitikintys savimi, jaučiasi nesaugūs labiau nei kiti vaikai įvairiose situacijose. Kartais dėl nuolatinių priekabių ir bejėgiškumo vaikams gali kilti minčių apie savižudybę. Tyčiojimasis gali sukelti ir somatinius negalavimus: galvos skausmą, pykinimą, virškinimo sutrikimus, miego sutrikimus.“[74] Gali nukentėti ir mokymosi pažangumas, nes atsiranda nenoras eiti į mokyklą, kad nereikėtų vėl išgyventi skriaudos. „Tyčiojimasis palieka ne tik trumpalaikes, bet ir ilgalaikes pasekmes. Vaikystėje patirtas priekabiavimas gali būti susijęs su vyresniame amžiuje kylančiomis elgesio, bendravimo, emocinėmis problemomis. Pavyzdžiui, Norvegijoje atliktas tyrimas parodė, kad jaunuoliai, kentėję nuo bendraamžių kabinėjimosi vaikystėje, prasčiau save vertino ir dažniau kentėjo nuo depresijos priepuolių būdami jauni ar net gerokai vyresni.“[75]

112 vaikų yra patyrę emocinio smurto rūšį – daiktų, pinigų atiminėjimą. Pinigų reketavimas, dažnai pradžioje pasireiškiantis kaip žaidimas (prašoma paskolinti 10, 20 centų iš jaunesnių moksleivių) vėliau perauga į apysunkį nusikaltimą - plėšimą LR BK 180 str. 1 d. (Tas, kas panaudodamas fizinį smurtą ar grasindamas tuoj pat jį panaudoti arba kitaip atimdamas galimybę nukentėjusiajam asmeniui priešintis pagrobė svetimą turtą). Pasiskolinti pinigai taip ir negrąžinami, o noras lengvai gauti pinigų didėja. Atiminėjami ne tik pinigai, bet ir mobiliojo ryšio telefonai. Dažnai jaunesnių klasių mokiniai būna prigrasinti, „jei pasakysi tėvams užmušim“. Kad yra vykdomas nusikaltimas dažnai pastebi tėvai, nes pradeda dingti iš piniginės pinigai.

[74] R.Povilaitis. J.Valiukevičiūtė. Apie priekabiavimą. Vilnius: Multiplex dizainas. P.6-7.
[75] Ten pat.

Skriaudžiamam moksleiviui tėvų duodamų pinigų pietums pradeda nebeužtekti atiduoti reketuotojams.

Diagrama Nr. 5 Naudojamos smurto formos prieš mokytojus

Iš diagramos Nr. 5 matyti, kad mokyklose mokytojai iš moksleivių patiria emocinį ir fizinį smurtą. 5 procentai moksleivių prisipažino, kad naudojo fizinį smurtą prieš mokytojus, o 35 proc. naudojo emocinį smurtą. Interviu metodo pagalba buvo gauta informacija, kad beveik visi 2/3 (11 mokytojai) mokytojų yra patyrę vienokio ar kitokio pobūdžio emocinį smurtą. Emocinį smurtą patiria tiek jaunesnio amžiaus mokytojai, tiek vyresnio, taip pat nepriklausomai nuo dėstomo dalyko. Daugelis mokytojų nurodė, kad mokykloje dalis mokytojų yra mėgiami vaikų, dalis ne. Jų manymu tai lemia pačio mokytojo charakterio savybės ir mokėjimas rasti bendrą kalbą su vaikais. Labai paplitusi žodinė agresija. Vaikai žemina mokytojus, siekia pakelti savo savivertę, demonstruoti lyderio poziciją prieš kitus savo klasės draugus. Tuskulėnų vidurinės mokyklos moksleiviai 2006 metais žiauriai pasityčiojo iš mokytojų, kai populiarioje internetinėje pažinčių svetainėje sukūrė forumą tema – ką moksleiviai galvoja apie mokytojus. „Visą širdį į moksleivių ugdymą įdėję mokytojai pro ašaras pasakojo, jog tai pirmas toks įvykis per jų darbo metus. Vienus mokytojus kritikavo dėl išvaizdos, kitus – dėl darbų. Vieni mokytojai, anot mokinių – gyvi lavonai, kiti rengiasi ne taip kaip pridera, treti – visai smagūs, leidžia nieko neveikti per pamokas. Vyresnieji mokyklos mokiniai negailėjo gražių komentarų apie mokytojų darbą, tačiau jaunesni ir mažiau subrendę (tarp jų šeštokai – devintokai) įvardijo mokytojų pavardes ir pareiškė savo tvirtą nuomonę viešai internete. Neapsieita ir be keiksmažodžių, asmeninio gyvenimo aptarimo, kritikos pedagogų išvaizdai bei nagų ilgiui.“ [76] Be abejo mokytojui labai sunku dirbti klasėje. Svarbu

[76] http://www.mokyklosfrontas.lt/index.php?id=143; prisijungimo laikas: 2007-08-08

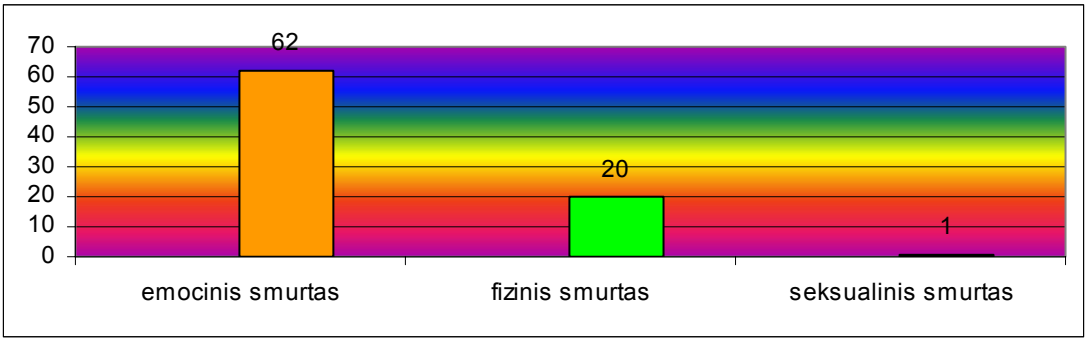
paminėti, kad tokiose situacijose ir mokytojui sunku susilaikyti, išgirdus aibę negražių žodžių savo atžvilgiu. 1/3 (5 mokytojai) apklaustų mokytojų nurodė, kad į emocinį smurtą jų atžvilgiu, taip pat dažnai atsako pakeltu tonu, grubiai, įsakmiai, vartoja įžeidžiančius žodžius, pašiepia. Kartais konfliktas pribręsta ir prie fizinio smurto panaudojimo prieš mokinį. Pvz. Kaip pasakojo vienas Tuskulėnų vid. mokyklos pedagogas (etikos dalyko mokytojas) „9 klasės moksleivis pamokos pradžioje neramiai sėdėjo, laidė keiksmažodžius, taip trukdydamas vesti pamoką, be to taip elgėsi nebe pirmą kartą. Buvo pareikštos kelios pastabos, tačiau mokinys nepakluso ir toliau šaipėsi. Netekęs savitvardos mokytojas stvėrė mokinį ir išmetė iš klasės. Susistumdymo metu mokytojas su ant rankos, esančių laikrodžiu, įbrėžė mokiniui smakrą. Ko pasekoje Vilniaus m. VPK Pirmajame PK buvo pradėta baudžiamoji byla pagal LR BK 140 str. 2 d.“ Po ilgų teismų maratono mokytojas vis dėlto buvo išteisintas. Pedagogai dažnai tokiais metodais siekia įvesti klasėje tvarką, paklusnumą. Kad prieš mokytojus naudojo fizinį smurtą prisipažino 13 respondentų. Apklaustųjų mokytojų tarpe viena Vilniaus m. šv. Kristoforo vid. mokyklos mokytoja nurodė, kad pamokos metu tiesiai į veidą buvo paleistas vandens pripiltas maišelis. Nei vienas moksleivis neatsakė, kad naudoja seksualinę prievartą prieš mokytojus. Mokytojai taip pat nurodė, kad seksualinio smurto iš moksleivių nepatyrė. Galima abejoti, nes ne kiekvienas išdrįstų prisipažinti ir apie tai pasakoti.

Beje interviu metu su mokytojais nustatyta, kad beveik pusė (7 mokytojai) apklaustų pedagogų patiria emocinį smurtą ne tik iš mokinių, bet ir iš moksleivių tėvų. Dažniausiai tai pasireiškia įvairiais grasinimais, įžeidinėjimais. Mokytojai kaltinami dėl įvairių priežasčių : blogų pažymių rašymo, dėl to, kad vaikas blogai elgiasi klasėje ir t.t. Tėvų emocinio smurto išpuoliai pasireiškia mokykloje per tėvų susirinkimus, individualių susitikimų metu ir kitur. Tuskulėnų vid. mokykloje buvęs atvejis, kai pamokos metu įpuolusi į klasę vieno moksleivio mama kitų vaikų akivaizdoje apšaukė mokytoją. Nei vienas pedagogas nepatyrė fizinio smurto iš moksleivių tėvų. Tačiau tokių atvejų Lietuvoje jau buvo. „Kauno teisėsaugininkai tokio atvejo neprisimena – nedrausmingo dešimtoko artimieji, įsiveržę į Milikonių vidurinę mokyklą, sumušė direktorių Janą Ryzgelį. Mokyklos vadovui apdraskytas ir mėlyne paženklintas veidas, sudaužyti akiniai, sulaužytas kabinete buvęs fiksuotojo ryšio telefonas. Išvakarėse auklėtoja ilgai kalbėjosi su dešimtoku ir dar vienu tos pačios klasės moksleiviu apie jų elgesį bei pažangumą. Pedagogė buvo davusi auklėtiniams dviejų savaičių terminą pasitaisyti – priešingu atveju pagrasino, kad abu nepilnamečiai bus išbraukti iš moksleivių sąrašų. Sūnus apie šį pokalbį pranešė motinai. Ši labai jautriai reagavo į pedagogų ultimatumą ir nusprendė apsilankyti pas mokyklos direktorių.“[77] „Europos Sąjungoje atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad 4 proc. Europos darbuotojų teigia darbo vietose patyrę fizinį smurtą iš kitų asmenų. Žymiai daugiau darbuotojų yra nukentėję nuo grasinimų ir įžeidinėjimų arba kitokių psichologinės agresijos formų iš ne jų įmonėje dirbančių asmenų.

[77] http://www.lrytas.lt/?data=20070919&id=11901937351187960184&view=4; prisijungimo laikas 2007-09-19.

Didžiausia smurto rizika yra paslaugų sektoriuje, ypač sveikatos apsaugos, transporto, mažmeninės prekybos, maitinimo, finansų ir **švietimo įmonėse**. Kontaktai su klientais padidina smurto riziką.“[78]

Diagrama Nr. 6 Patirtas smurtas iš mokytojų

24,1 proc. moksleivių nurodė, kad patiria emocinį smurtą iš mokytojų, 7,8 proc. patiria fizinį, 1 moksleivis nurodė, kad patyrė seksualinę prievartą. Dažnai į smurtaujančius mokytojus ugdymo institucijose nėra kreipiamas reikiamas dėmesys, emocinis smurtas neįvardijamas kaip problema. Mokyklos administracija dažniausiai reaguoja tik į tokio pobūdžio smurtą, kuris iškyla viešumon, t. y. Fizinį smurtą su pasekmėmis. Jeigu mokytojas naudoja emocinio pobūdžio smurtą prieš vaiką (rašo mažesnius pažymius, užgaulioja viešai, pašiepia ir pan.) vaikas nebegalėdamas kentėti emocinio smurto dažniausiai skundžiasi tėvams, o tėvai nesulaukdami reikiamos mokyklos vadovų reakcijos, dažniausiai perkelia vaiką į kitą mokyklą. Problema taip ir lieka neišspręsta.

Apibendrinant galima teigti, kad smurtas labiausiai paplitęs tarp mokyklos bendruomenės narių tokia tvarka :

I. vieta Mokiniai ↔ mokiniai;

II. vieta Mokiniai → mokytojai;

III. vieta Mokytojai → mokiniai.

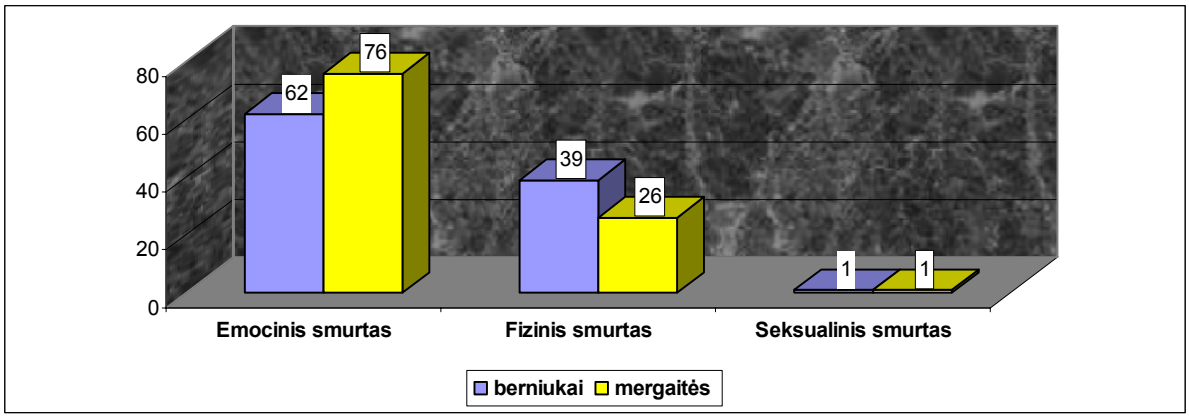
IV. vieta Mokinių tėvai → mokytojai.

[78] http://osha.vdi.lt/PDF/Topics/stress/FS24LT.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

3.2.3. Moksleivių amžiaus grupės, lyties ir smurto sąsajos.

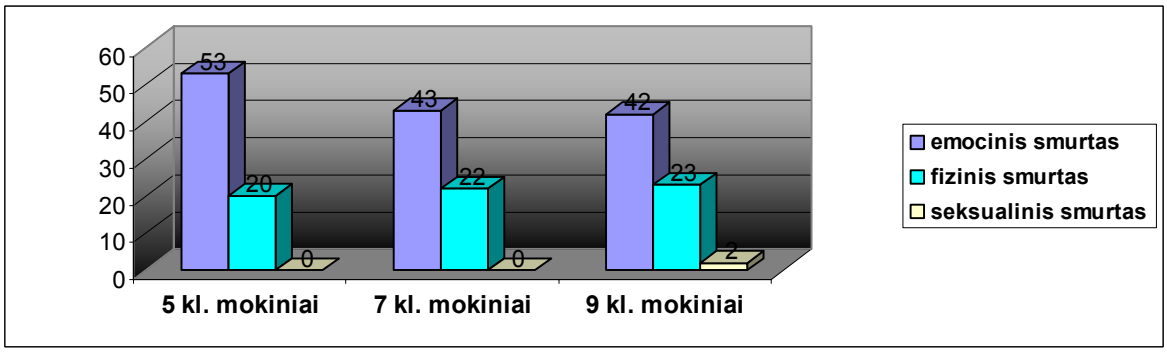
Statistiniai duomenys parodė, koks yra skirtumas tarp lyties ir patirtos smurto formos. (žr. diagrama Nr. 7). Fizinį smurtą berniukai patiria 33,3 proc. daugiau negu mergaitės. Tai įtakoja tas, kad berniukai labiau mėgsta santykius aiškintis jėga. „Agresyvumas neretai laikomas vyriškumo požymiu. Visai kitaip žiūrima į moters agresyvumą. Tai prieštarauja visuomenėje vyraujančiam moters įvaizdžiui. Jeigu moteris agresyvi, vadinasi, ji „vyriško charakterio“.“[79] Nors paskutiniu metu spaudoje ir per televiziją girdime, kad ir mergaitės besiaiškinant santykius naudoja viena prieš kitą fizinį smurtą, kuris kartais būna netgi dar žiauresnis negu vaikinų. Tyrimų duomenys parodė, kad mergaitės dažniau patiria emocinį smurtą, 18,4 proc. daugiau negu berniukai. Mergaitėms labai svarbu kaip jos atrodo: fizinė išvaizda, rūbai, be abejonės neapsieinama be apkalbų, patyčių.

Diagrama Nr.7 Lytis ir patirtos smurto formos

Amžiaus grupėje daugiausia emocinį smurtą patiria 5 klasės moksleiviai (žr. 8 diagrama), net 20,6 proc., mažiausiai 9 klasės mokiniai – 16,3 proc. Daugiausiai nuo fizinio smurto kenčia 9 klasės mokiniai – 8,9 proc., mažiausiai penktokai – 7,9 proc.

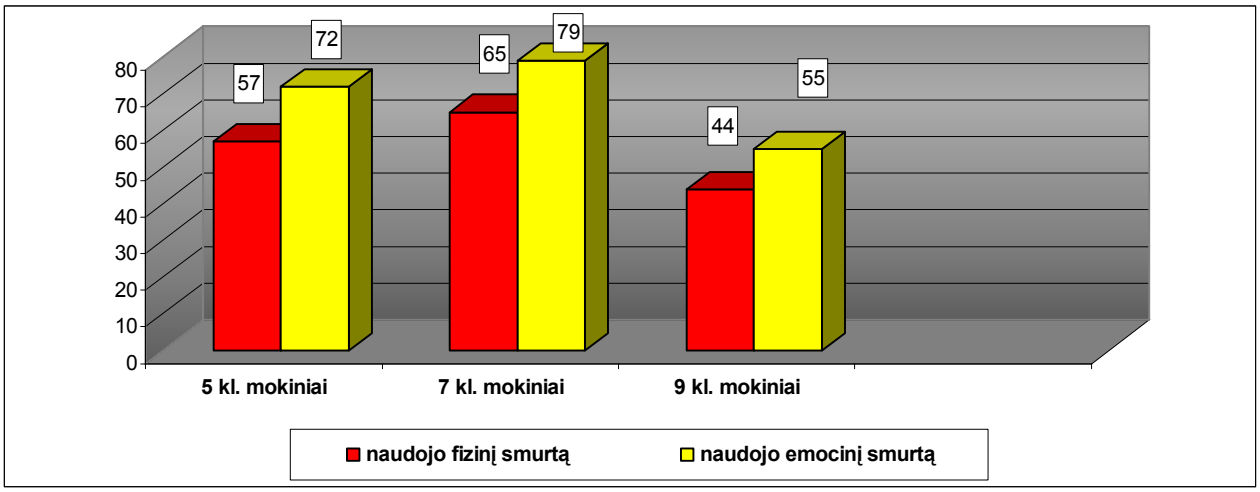
Diagrama Nr.8 Amžius ir patirtos smurto formos

[79]V. Justickis. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001, P. 411

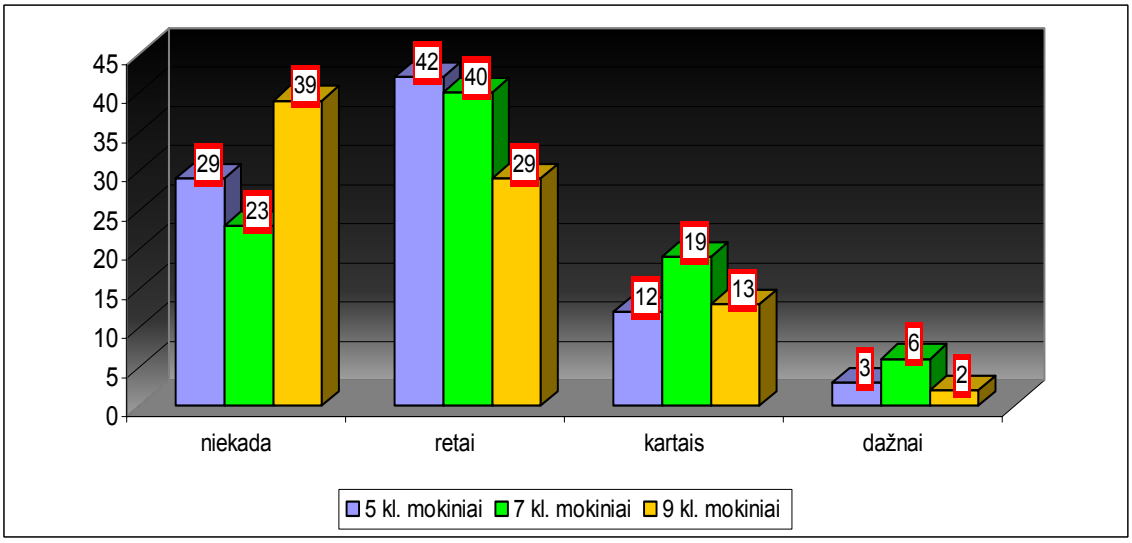
Ar smurtavimas tarp vaikų yra susijęs su jų amžiumi ? Tyrimo duomenų analizė (žr. diagrama Nr. 9) parodė, pradedant nuo 5 klasės fizinio smurto naudojimas prieš kitus mokyklos draugus kyla ir didžiausias būna 7 klasėje, o 9 klasėje vėl sumažėja. Emocinio smurto lygis taip pat didėja nuo 5 klasės, didžiausias tampa 7 klasėje, o 9 klasėje sumažėja.

Diagrama Nr.9 Amžius ir smurto naudojimas prieš mokyklos draugus

* į bendrą skaičių įeina visi, kurie atsakė, kad naudoja smurtą retai, kartais ir dažnai.

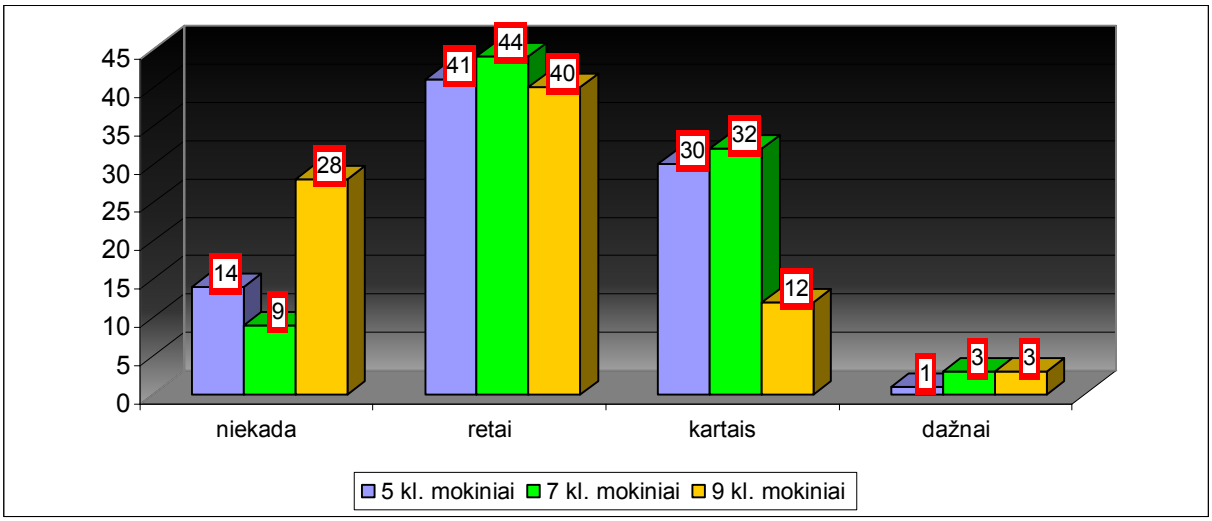
Diagrama Nr.10 Amžius ir fizinio smurto naudojimo intensyvumas prieš mokyklos draugus

Iš viso 91 moksleivis arba 35,4 proc. respondentų atsakė, kad niekada nenaudojo fizinio smurto mokykloje , t.y. niekada nestumdė, nekumščiavo ir nespardė kitų mokinių. 11 arba 4,3 proc. prisipažino, kad dažnai naudoja fizinį smurtą. Lyginant su septintokų ir penktokų atsakymais, devintokai (47 proc. apklaustų devintokų) atsakė daugiausia, kad niekada nenaudoja fizinio smurto prieš kitus moksleivius, penktokai sudarė 34 proc. apklaustųjų, o septintokai - 26 proc. Lyginant su devintokų ir penktokų atsakymais, septintokai (6,8 proc. apklaustų septintokų)

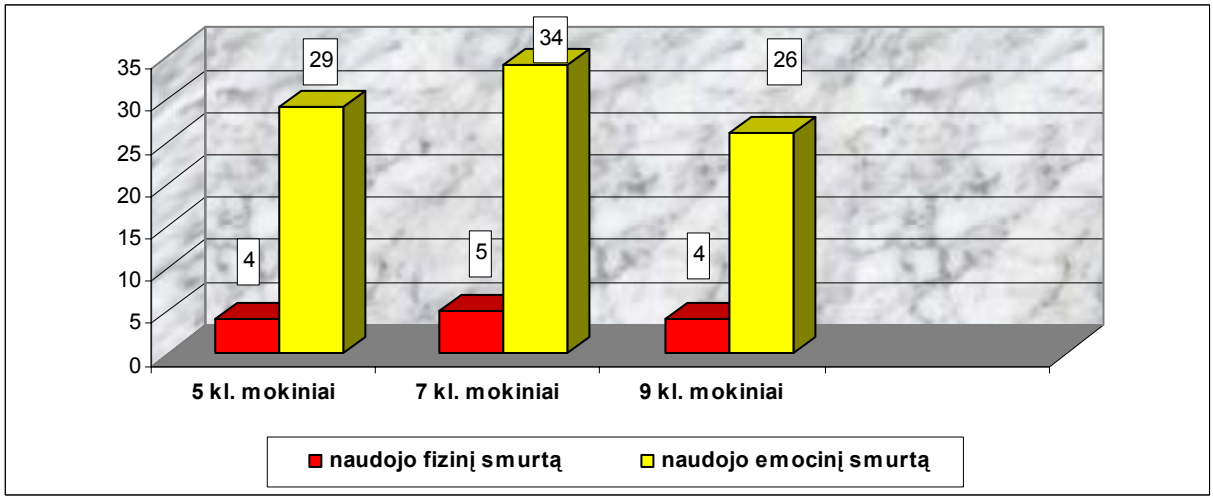
atsakė daugiausia, kad dažnai naudoja fizinį smurtą prieš kitus moksleivius, penktokai sudarė 3,5 proc. apklaustųjų, o devintokai - 2,4 proc.

Diagrama Nr. 11 Amžius ir emocinio smurto naudojimo intensyvumas prieš mokyklos draugus

Iš viso 51 moksleivis (19,8 proc.) atsakė, kad niekada nenaudojo emocinio smurto prieš kitus moksleivius mokykloje ir 7 mokiniai (2,7 proc.) atsakė, kad dažnai naudoja emocinį smurtą. Lyginant fizinio ir emocinio smurto intensyvumą pastebėta, kad atsakymuose apie fizinį smurtą vyrauja žodžiai „niekada“ ir „retai“, o atsakymuose apie emocinį smurtą „retai“ arba „kartais“.

Diagrama Nr. 12 Amžius ir smurto naudojimas prieš mokytojus

Tyrimo metu nustatyta, kad labiausiai mokytojai kenčia emocinį smurtą nuo 7 klasės moksleivių, mažiausiai nuo devintokų. Didelė problema yra ta, kad dalis moksleivių demonstruodami polinkį į įžeidžiantį bendravimą nevertina savo kalbos kaip grubios ir įžeidžiančios aplinkinius. Kad aktyviausiai mokykloje smurtą naudoja septintokai gal būtų galima paaiškinti su „sunkiuoju paauglystės amžiumi“.

3.2.4. Ryšys tarp patiriančių ir nepatiriančių smurtą namuose moksleivių su smurtavimu mokykloje

Mokslininkų teigimu socialinė aplinka vaikui turi itin didelį poveikį, nulemia jo elgesį. Kriminologai pažymėjo, kad asmuo tam tikrose situacijose, nežinantis kaip kitaip pasielgti naudoja prievartą. Juk vaikai dažniausiai kopijuoja tėvus, stebi kaip jie elgiasi namuose ir elgiasi pagal pavyzdžius. Aiškintasi koks yra ryšys tarp patirto smurto namuose ir pačių vaikų naudojamo smurto prieš kitus vaikus mokykloje ir mokytojus. Nustatyta, kad iš 257 vaikų, 56 (21,8 proc.) patyrė smurtą namuose, 201 (78,2 proc.) namuose yra neskriaudžiami. Nustatyta, kad vaikai, kurie namuose patiria smurtą daugiau naudoja prievartą negu tie, kurie nėra namuose skriaudžiami. Tačiau ir tie, kurių namuose niekas neskriaudžia naudoją smurtą tiek emocinį, tiek fizinį prieš kitus vaikus ir prieš mokytojus. Be abejonės prie smurtinio elgesio gali prisidėti ir bendraamžių įtaka, jų mėgdžiojimas, nenoras atsilikti ir būti atstumtuoju.

3 lentelė. Patiriamas smurtas namuose ir pačių nukentėjusių naudojamas smurtas prieš mokyklos bendruomenės narius

Moksleiviai	**Naudoja fizinį smurtą prieš klasės draugus**	**Naudoja emocinį smurtą prieš klasės draugus**	**Naudoja fizinį smurtą prieš mokytojus**	**Naudoja emocinį smurtą prieš mokytojus**
Neskriaudžiami namuose (N=201), iš jų:	130 (65 proc.)	160 (79,6 proc.)	6 (3,0 proc.)	60 (29,9 proc.)
Patyrę smurtą namuose (N=56), iš jų:	36 (64,3 proc.)	46 (82,1 proc.)	7 (12,5 proc.)	29(51,8 proc.)

- į bendrą skaičių įeina visi, kurie atsakė, kad naudoja smurtą retai, kartais ir dažnai.

4 lentelė. Patyrusių ir nepatyrusių smurto namuose mokinių naudojamo smurto intensyvumas prieš kitus mokinius

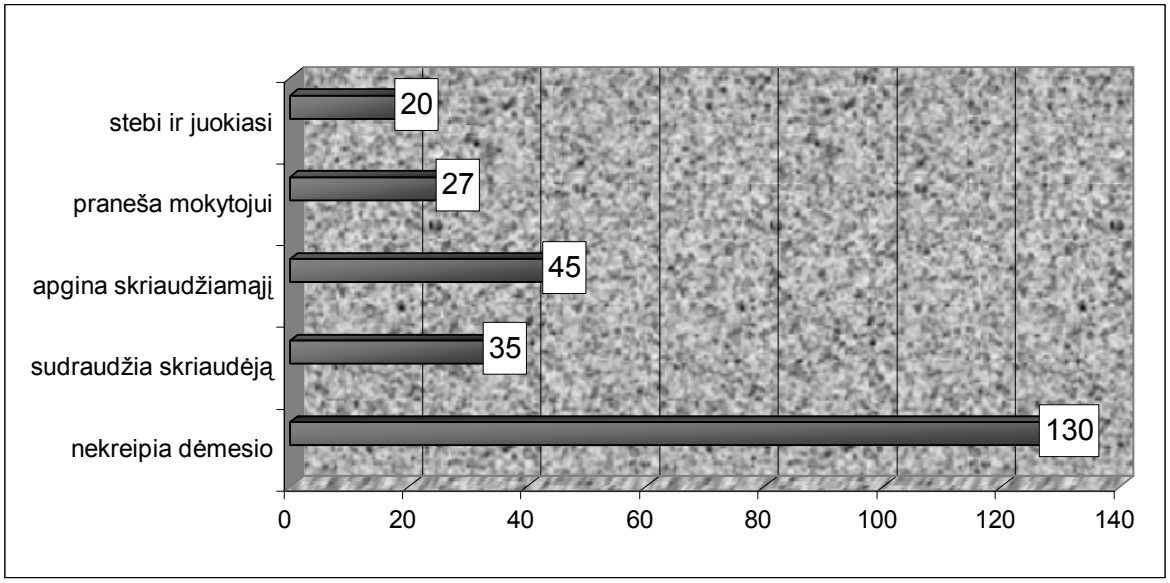
Moksleiviai	**Naudoja dažnai fizinį smurtą prieš klasės draugus**	**Naudoja dažnai emocinį smurtą prieš klasės draugus**
Neskriaudžiami namuose (N=201), iš jų:	6 (3 proc.)	3 (1,5 proc.)
Patyrę smurtą namuose (N=56), iš jų:	5 (9 proc.)	4 (7,1 proc.)

Pagal tyrimo duomenis iš viso fizinį smurtą prieš kitus mokinius dažnai naudoja 11 moksleivių, o emocinį – 7. Skriaudžiami namuose daugiau dažnai naudoja fizinį smurtą ir emocinį smurtą, negu neskriaudžiami namuose.

3.2.5. Mokinių ir mokytojų reakcija į smurto atvejus mokymo įstaigose

Kiekvienas nepageidaujamas reiškinys plinta ar mažėja priklausomai nuo to, kaip sureaguojama ir kokių priemonių imamasi siekiant jį užkirsti. Smurto paplitimas mokymosi įstaigose didele dalimi priklauso ir nuo to, kaip į tai žiūri mokytojai ir patys moksleiviai.

Diagrama Nr.13 Mokinių reakcija į smurto atvejus mokyklose

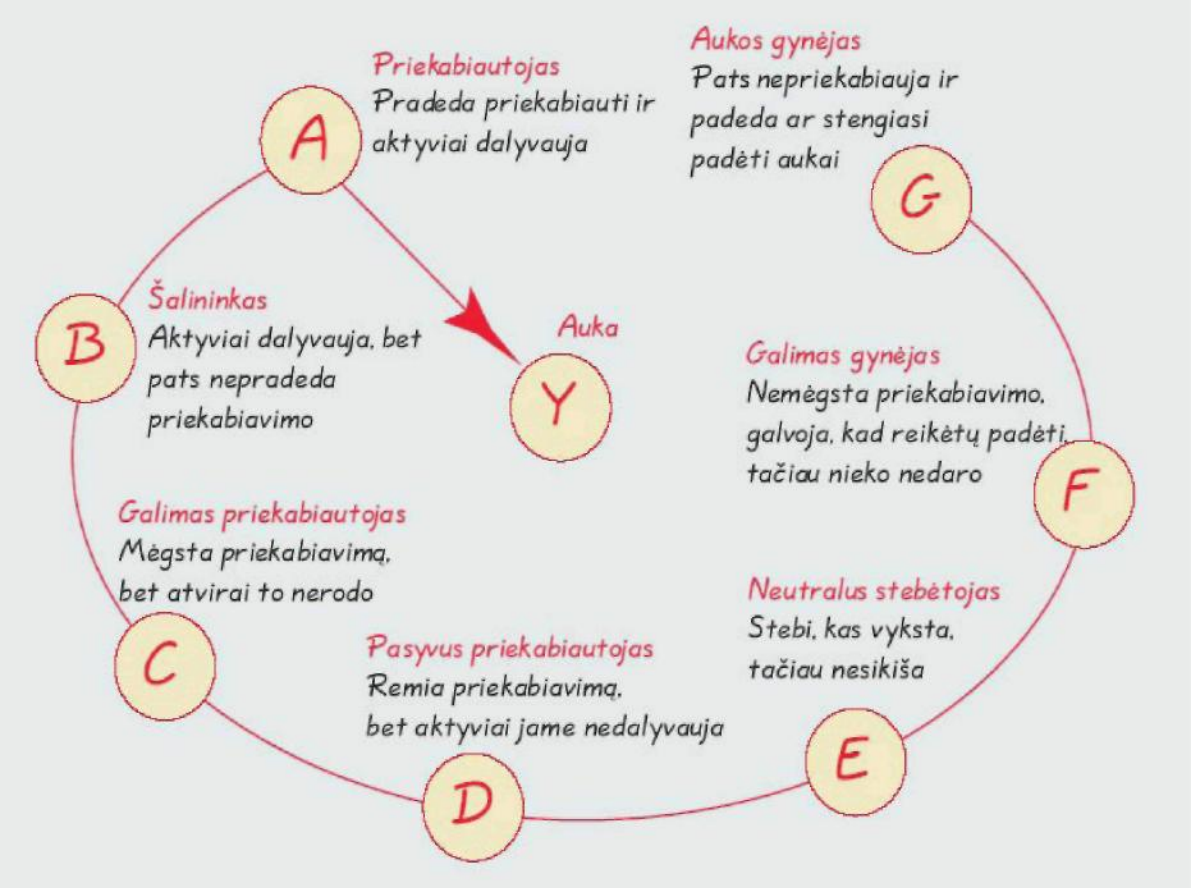
Į klausimą „kaip dažniausiai elgiasi moksleiviai pamatę kai kiti vaikai prasivardžiuoja, juokiasi iš kurio nors mokinio, tyčiojasi, kumščiuoja, stumdo, gąsdina atima pinigus?“ net 50,6 proc. respondentų atsakė, kad pastebėję smurto atvejus mokykloje, nekreipia dėmesio, eina į šalį. Galimos kelios tokio reiškinio prielaidos:

- nenoras ir baimė kištis konfliktą;
- smurtas mokykloje toks dažnas, kad jau į jį nebekreipiamas dėmesys;

„Įvairūs tyrimai rodo, kad apskritai moksleiviai neigiamai žiūri į priekabiavimo reiškinį ir nenori į jį įsitraukti. Tyčiojimąsi stebintys vaikai dažnai teigia, kad priekabiavimą stebėti yra nemalonu ir mano, kad priekabiavimo aukoms reikėtų padėti, tačiau retai imasi realių veiksmų, kad pakeistų situaciją. Priekabiavimą stebintys vaikai neretai bijo, kad padėdami aukai gali patys tapti priekabiavimo aukomis ir gali būti skriaudžiami. Šie vaikai dažnai jaučia kaltę, kad nepadeda priekabiavimą patiriantiems vaikams, tačiau bijo pranešti kam nors apie tai, kas vyksta ir būti laikomi „skundikais“. Situacijos „stebėtojai“ jaučiais nesaugūs ir bejėgiai, kad imtųsi kažkokių priemonių prieš priekabiavimą. O kartais šie „stebėtojai“ pasiduoda bendraamžių spaudimui ir patys

įsitraukia į priekabiavimą, pradeda kabinėtis, tyčiotis iš kitų vaikų. Manoma, kad tyčiojimosi situacijos stebėtojai dažniausia yra „žiūrovų auditorija“, kuri stebi priekabiavimą ir nesiima jokių veiksmų. Toks stebėjimas tik dar labiau skatina tyčiojimąsi, nes priekabiautojas tokiu būdu geriau įtvirtina savo jėgos statusą. Žymiai retesniais atvejais priekabiavimą stebintys vaikai yra aktyvūs ir stengiasi įsikišti į priekabiavimo situaciją ir padėti aukai. Žymus norvegų tyrinėtojas Dan Olweus, plačiai tyrinėjęs priekabiavimo reiškinį, teigia, kad priekabiavimo situacijoje esantys vaikai gali prisiimti vieną iš daugelio vaidmenų:

Priekabiautojas – pradeda aktyviai priekabiauti, **aukos gynėjas –** pats nepriekabiauja ir padeda ar stengiasi padėti, **galimas gynėjas –** nemėgsta priekabiavimo, galvoja, kad reiktų padėti, tačiau nieko nedaro, **neutralus stebėtojas** – stebi, kas vyksta, tačiau nesikiša, **pasyvus priekabiautojas** – remia priekabiavimą, bet aktyviai nedalyvauja, **galimas priekabiautojas** – mėgsta priekabiavimą, bet atvirai to nedaro, **šalininkas –** aktyviai dalyvauja, bet pats nepradeda priekabiavimo.“[80]

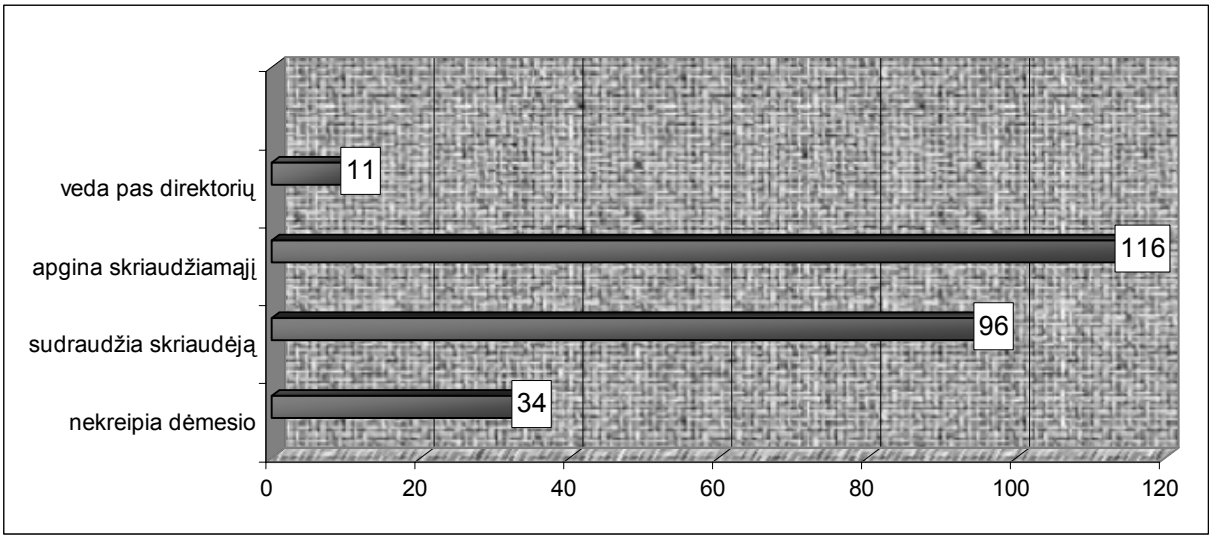

13,6 proc. moksleivių sudraustų skriaudėją, 17,5 proc. nepabijotų ir apgintų skriaudžiamą mokinį, tik 10,5 proc. praneštų apie smurto atvejį mokytojams. Galima manyti, kad

[80] R.Povilaitis, J.Valiukevičiūtė.Apie priekabiavimą. – Vilnius: Multiplex dizainas. P. 3.

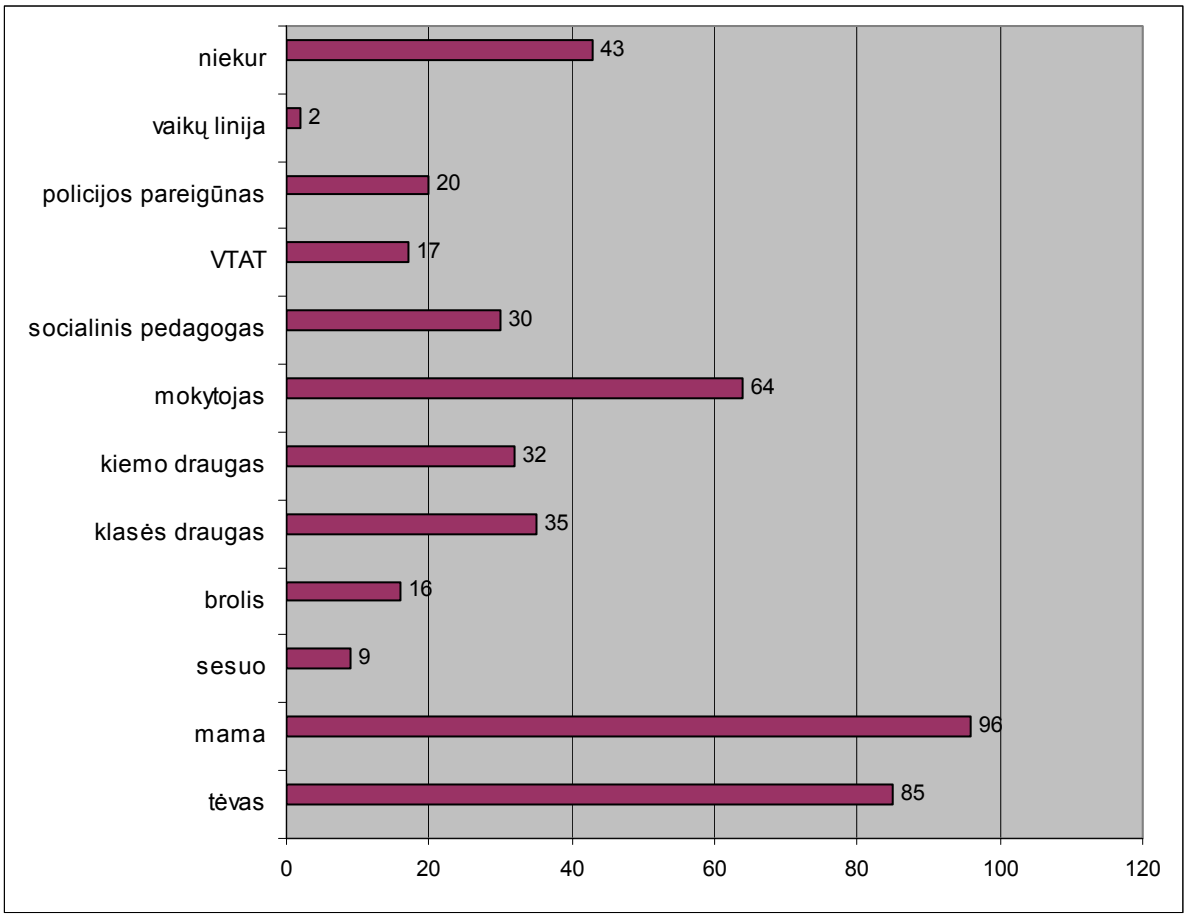
vaikai, nenorėdami būti vadinami „skundikais“, neturėdami garantijos dėl savo slaptumo, konfidencialumo ar kitų priežasčių, nesiryžta pranešti mokytojams. 7,8 proc. mokinių stebėtų ir juoktųsi. Šv. Kristoforo vid. mokyklos mokytojai nurodė, kad yra pasitaikę mokykloje atvejų, kai vykstant muštynėms tarp mokinių, kiti sustoja ratu ir išsitraukę mobilaus ryšio telefonus filmuoja ir fotografuoja įvykį, bei neatsiranda nei vieno, kuris praneštų mokyklos administracijai, kol patys mokytojai nepamato.

Diagrama Nr. 14 Mokytojų reakcija į smurto atvejus mokyklose

45,1 proc. respondentų nurodė, kad mokytojai į smurto atvejus sureaguoja ir apgina skriaudžiamą mokinį, 37,4 proc. nurodė, kad mokytojai sudraudžia skriaudėją, 4,2 proc. nurodė, kad mokytojas pats nesiaiškina su skriaudiku, o veda jį pokalbiui pas direktorių. 13,2 proc. moksleivių nurodė, kad mokytojai pamatę smurto atvejį mokykloje nekreipia į tai jokio dėmesio. Darosi keista, kaip patys mokytojai, kurie patys privalo aiškinti ir mokyti vaikus, kad pastebėtus bet kokio smurto proveržius būtina sustabdyti arba pranešti mokyklos administracijai, patys nesureaguoja. Tik dirbant kartu visiems mokyklos bendruomenėms nariams galima tikėtis gerų rezultatų mažinant smurto paplitimą mokymo įstaigose.

Diagrama Nr. 15 Nukentėjusiųjų nuo smurto kreipimasis dėl pagalbos

Kaip matyti iš diagramos Nr. 15 nukentėję nuo smurto mokykloje, daugiausia pagalbos kreiptųsi į tėvus: į mamą 37,4 proc., į tėtį 33,0 proc. Tik 25,0 proc. nukentėję nuo smurto mokykloje kreiptųsi pagalbos į mokytojus. Į policijos pareigūnus kreiptųsi 7,8 proc., į vaikų teisių apsaugos pareigūnus - 6,6 proc. Liūdina tai, kad 16,7 proc. moksleivių niekam nepasakytų, kad nukentėjo nuo smurto mokykloje.

Darytina išvada, kad jeigu 50,6 proc. vaikų, nekreipia dėmesio į smurto atvejus mokykloje, 13, 2 proc. mokinių atsakė, kad mokytojai nekreipia dėmesio į skriaudžiamą mokinį, o 16, 7 proc. vaikų niekam nesakytų, kad tapo smurto auka. Taigi tokiu atveju galima konstatuoti, kad smurto mokykloje **latentiškumas** yra nemažas. Be to fizinis smurtas, kuris visada yra lengviau pastebimas ir tai išlieka latentiškas, o ką jau kalbėti apie emocinį, kurį pastebėti daug sunkiau. Dėl tokios susidariusios situacijos atitinkamų institucijų pareigūnai negali imtis atitinkamų priemonių ir veiksmų prieš konkrečius smurtautojus mokyklose. Pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinius duomenis (forma 50N-ITĮ (duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nukentėjusius vaikaus iki 18 metų amžiaus) Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato Pirmojo policijos komisariato (toliau – Vilniaus

m. VPK Pirmasis PK) aptarnaujamoje teritorijoje (į kurią įeina tyrime dalyvavusios mokyklos: Kalvarijų pagr. mokykla, šv. Kristoforo vid. mokykla, A.Vivulskio pagr. mokykla, Tuskulėnų vid. mokykla, E.Pliaterytės pagr. mokykla) per 2006 metus užregistruotas tik **vienas** atvejis, kai moksleivis patyrė fizinį smurtą iš pedagogo (anksčiau darbe aptartas atvejis Tuskulėnų vid. mokykloje), kad moksleiviai būtų patyrę emocinį ar seksualinį smurtą neužregistruota. Per 2007 metų 8 mėn. atvejų, kad vaikai buvo nukentėję nuo pedagogų neužregistruota. Mūsų tyrimo metu (tyrimas atliktas 2006 metų gruodžio mėn.) gauti duomenys rodo, kad **62** vaikai mokymo įstaigose iš pedagogų patyrė **emocinį smurtą**, **20 – fizinį, 1 – seksualinį**. Iš viso Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato Pirmojo policijos komisariato aptarnaujamoje teritorijoje (ne vien tik mokymo įstaigose) per 2006 metus užregistruota tik **6** atvejai, kai vaikai patyrė **emocinį smurtą, 30 – fizinį, 1 seksualinę prievartą.** Mūsų tyrimo metu gauti duomenys rodo, vien tik minėtose mokymo įstaigose iš viso **138** vaikai mokymo įstaigose patyrė **emocinį smurtą, 65 – fizinį, 2 – seksualinį.** Santykis užregistruoto fizinio smurto su patirtu 30 ir 65, užregistruoto emocinio smurto su patirtu 6 ir 138, užregistruoto seksualinio smurto ir patirto 1 ir 2. Didžiausias skirtumas tarp užregistruoto ir patirto smurto stebimas registruojant emocinį smurtą. Užregistruota tik labai maža dalis - 4,3 proc. Darytina išvada, kad per mažai mūsų visuomenėje skiriama dėmesio emociniam smurtui, ne visi atvejai pastebimi, skriaudėjai lieka nenubausti. Tai dar kartą įrodo, kad dalis nusikalstamų veikų taip ir lieka latentiškomis. Valstybinė statistika toli gražu neatitinka realybės.

Smurtas mokykloje visiškai nesuderinamas ir priešingas reiškinys, todėl smurtautojai visada turėtų būti išaiškinti ir atitinkamai nubausti.

IV. SMURTO MOKYKLOJE PREVENCIJOS GALIMYBĖS IR SIŪLYMAI JOS TOBULINIMUI

„Bendruomenė yra svarbiausia nusikalstamumo prevencijos organizacija, tai tarsi teatras, kuriame vaidina visos institucijos. Šeima, mokykla, darbo rinka, žiniasklaida, policija, pataisos įstaigos yra priverstos savo kailiu patirti bendruomeninio gyvenimo padarinius. Šių įstaigų darbo sėkmė ar nesėkmė daugiausia priklauso nuo situacijos bendruomenėje, kurioje ji veikia. Rimto nusikalstamumo priežastys yra fundamentalios ir susipynusios, o prevencijos programos paviršutiniškos ir nesuderintos tarpusavyje...“[81] „Šiuolaikinei nusikalstamumo prevencijos problemos sprendimo versijai, vyraujančiai visuomenėje, būdingas požiūris, kad nusikalstamumo prevencija yra pirmiausia teisėsaugos institucijų pareiga. Taip pat manoma, kad tik teisėsaugos institucijų veiksmingas ir tinkamai organizuotas darbas iš esmės užtikrina nusikalstamumo prevencijos sėkmę šalyje“.[82]

Smurto mokykloje prevenciją, atsižvelgiant į įvairioje literatūroje nurodytus nusikalstamumo prevencijos apibrėžimus, gali būti taip pat klasifikuojama:

Pagal tai, į ką nukreipta (objektą):

1) **bendroji** – nukreipta į smurtinį nusikalstamumą mokykloje, skatinančių veiksnių šalinimą ar neutralizavimą;

2) **individualioji** – nukreipta tiesiogiai į konkretų asmenį ar asmenų grupę, siekiant juos paveikti taip, kad nedarytų smurtinių nusikaltimų mokykloje.

Plačiąją prasme – tai bet kokia veikla, kuri daro įtaką mažinant smurtinių nusikaltimų mokykloje grėsmę.

Siaurąją prasme – tai priemonės nukreiptos į konkrečius asmenis, vykdančius smurtinius nusikaltimus mokykloje.

Norint mažinti smurto paplitimą mokymo įstaigose, tikslinga atsižvelgti į kriminologinio tyrimo metu gautus rezultatus, į pačių mokytojų ir mokinių nuomonę. Pagal tyrimo duomenis matyti (žr. lentelė Nr. 5), kad 61,4 proc. moksleivių mano, kad norint sumažinti smurto plitimą mokymo įstaigoje pirmiausia reiktų ***mokyti vaikus kaip elgtis konfliktinėse situacijose***, po to ***sustiprinti mokytojų budėjimą pertraukų metu*** (taip mano 40,5 proc. moksleivių) ir trečia – ***mokyti mokinius atpažinti smurtą ir apie matytus atvejus pranešti mokytojams***. Tačiau vėlgi retas kuris moksleivis mokykloje neskiria ir nesupranta kas yra smurtas arba kaip jį atpažinti, tik nedaugelis yra įsitikinę, kad apie tai reikia pranešti. „Nepilnamečiai daugiausia žinių yra sukaupę

[81] J.Gilligan. Smurto prevencija Vilnius: Eugrimas, 2002. P.50-61

[82] G.Babachinaitė, S.Kuklianskis. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos//Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2003.T.42 (34) P. 105.

apie draudžiamus dalykus, nusikalstamas veikas. Paprastai jie gerai žino, kad nusikaltimas yra kito žmogaus sužalojimas, iššaginimas. Įdomu pažymėti, kad kai kurių autorių atliktais tyrimais nustatyta, jog tokios žinios asmenų, kurie yra padarę teisės pažeidimus, kartais yra net geresnės už tų, kurie nėra nusikaltę.“[83]

Mokytojai mano, kad norint mažinti smurto paplitimą mokymo įstaigose reikia ***klasių valandėlių metu su mokiniais, o susirinkimų metu su tėvais kalbėtis smurto temomis***, nes tai neturi būti tik monologas iš mokytojo pusės, reikia rasti dialogą su mokiniais ir su jų tėvais. ***Vykdyti mokyklose prevencinius renginius ir akcijas prieš smurtą.*** Vykdant smurto prevenciją pasitelkiama prevencinio darbo grupė, kuri kiekvienais mokslo metais mokyklos direktoriaus įsakymu yra tvirtinama. „Darbo grupė sudaroma iš 7–15 narių: mokyklos vadovo ar vadovo pavaduotojo ugdymui, mokytojų, klasės auklėtojų, specialistų – socialinio pedagogo, psichologo, visuomenės sveikatos priežiūros specialisto, specialiojo pedagogo ir kt. Darbo grupėje dalyvaujantys mokytojai turi turėti kvalifikacinę kategoriją. Į darbo grupę gali būti įtraukiami mokiniai, tėvai (globėjai, rūpintojai), atstovai iš mokyklos savivaldos institucijų, seniūnijų, policijos, vaiko teisių apsaugos, pedagoginės psichologinės tarnybos ir kiti asmenys ar socialinėse institucijose dirbantys specialistai, kurie gali prisidėti prie prevencinės veiklos organizavimo mokykloje.“[84]

Lentelė Nr. 5 Mokinių nuomonė dėl priemonių, kokių reikėtų imtis kovoje su smurtu

Vaikai turi būti mokomi kaip elgtis konfliktinėse situacijose	158	61,5 proc.
Sustiprinti mokytojų budėjimą pertraukų metu	104	40,5 proc.
Mokiniai mokomi kaip atpažinti smurtą ir pranešti apie matytus smurto atvejus	101	39,3 proc.
Mokyti vaikus kaip ir kur prašyti pagalbos	74	28,8 proc.
Mokykloje vykdyti akcijas prieš smurtą	54	21 proc.

Taipogi, kadangi tyrimo metu buvo gauti duomenys, kad nesaugiausia vieta mokykloje – ***mokyklos teritorija***, o nesaugiausias laikas, kada gali būti įvykdytas smurtas – ***pakeliui į namus***, tikslinga būtų sustiprinti policijos patrulių patruliavimą mokyklos teritorijoje, pasibaigus pamokoms arba pavesti nepilnamečių reikalų pareigūnams budėti mokyklos teritorijoje. Tačiau neišvengiamai susiduriame su problema, paskutiniu metu itin trūksta policijos patrulių, o nepilnamečių reikalų pareigūnai dažnai aptarnauja ne vieną mokyklą. Tačiau nepilnamečių reikalų

[83] V.Pavilonis. Jei paauglys nusikalto.- Vilnius:Mintis, 1987. P.8.
[84] Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. ISAK-1970 „Dėl prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse bei jų veiklos krypčių aprašo patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr.184-6824.

pareigūno budėjimas mokyklos teritorijoje bent vieną kartą per savaitę būtų gera prevencinė priemonė mažinanti smurto atvejus mokyklos teritorijoje.

Tyrimo rezultatai parodė, kad mokyklose vyraujanti smurto rūšis – emocinis smurtas. Apkalbas patiria netgi 89,4 proc. apklaustųjų moksleivių. „Mes negalime uždrausti jausti jausmų, tačiau mokykla turi sudaryti sąlygas, kad negatyvūs jausmai būtų išreiškiami sau ir kitiems nežalingu būdu.“[85] Itin svarbus mokykloje psichologo vaidmuo. Psichologas turėtų dirbti mokykloje ne tik formaliai, o iš tikrųjų dalyvauti sprendžiant iškilusias problemas tarp mokyklos bendruomenės narių. Psichologas turėtų dirbti ne vien tik su mokiniais, tačiau ir su pedagogais, nes mokiniai patiria emocinį smurtą ir iš mokytojų. Jis turėtų organizuoti susitikimus ir su mokinių tėvais. Ypatingas dėmesys turėtų būti kreipiamas septintokams, kadangi tyrimo duomenų analizė parodė, kad smurto lygis septintoje klasėje būna aukščiausias. Taipogi tikslingas mokinių tėvų teisinis švietimas. Nepilnamečių reikalų pareigūnai įvairių renginių bei susirinkimų metu turėtų teikti mokinių tėvams informaciją apie atsakomybę už smurtinius veiksmus bei mokyti kaip apsaugoti vaikus nuo smurto mokykloje.

Kadangi 13,2 proc. mokinių pastebėjo, kad į smurtinius atvejus mokykloje ne visi mokytojai kreipia dėmesį, tikslinga būtų tobulinti informacijos apie smurtą patyrusius vaikus mokyklose perdavimo policijos įstaigoms, sistemos teisinį reglamentavimą, numatant kiekvienam mokytojui pareigą pranešti apie matytus smurto atvejus atitinkamoms institucijoms. Mokiniai turėtų žinoti, kad mokyklos administracija reaguoja net į smulkiausius smurtinius įvykius mokykloje.

Tyrimo metu užfiksuota, kad tik 7,8 proc. nukentėjusių nuo smurto moksleivių kreiptųsi pagalbos į policijos pareigūnus. Darytina išvada, kad mokiniai nelabai pasitiki policijos pareigūnais arba nežino kur kreiptis, bijo. Kiekvienam nepilnamečių reikalų pareigūnui įsakymu yra paskirta aptarnauti atitinkama teritorija. Aptarnaujamoje teritorijoje, esančiose mokyklose nepilnamečių reikalų pareigūnas privalo vykdyti prevenciją. Kuo dažniau nepilnamečių reikalų pareigūnai lankosi mokyklose, tuo geriau juos pažįsta mokiniai, intensyvaus prevencinio darbo metu įgyjamas didesnis pasitikėjimas iš mokinių pusės. Tačiau vėlgi šiandien situacija tokia, kad nepilnamečių reikalų pareigūnai dažnai keičiasi, išeina į kitas tarnybas, o naujai paskirti dažnai vėl turi pradėti viską iš naujo, susipažinti su mokyklos atmosfera, įgauti mokinių ir mokytojų pasitikėjimą, priprasti.

Tik intensyvaus nepertraukiamo ir komandinio prevencinio darbo dėka galima pasiekti atitinkamus rezultatus mažinant smurto plitimą mokyklose.

[85] E.Karmaza, N.Grigutytė, E.G. Karmazė. Smurtas mokykloje:prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos. Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.-Vilnius: Sapnų sala, 2007. P. 8.

IŠVADOS

1. Nepakankamai tobulas informacijos apie smurtą patyrusius vaikus mokyklose perdavimo policijos įstaigoms, sistemos bei auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo mažamečiams už padarytas pavojingas veikas, teisinis reglamentavimas prisideda prie smurto mokymo įstaigose plitimo. Dalis mokinių nekreipia dėmesio į smurtinį elgesį, reglamentuojančias teisės normas, smurtauja, kadangi teisės aktuose numatytos sankcijos praktikoje mažai efektyvios.

2. Smurtas – socialinių, pedagoginių, psichologinių priežasčių sąveikos rezultatas. Tačiau nežiūrint į tai, kad tokios aplinkybės kaip neigiama šeimos įtaka, neužimtumas, neformalios nepilnamečių grupės, vidinis konfliktas, ekonominiai veiksniai, žiniasklaida, bendraamžių atstūmimas įtakoja mokinį pradėti smurtauti, mokyklai tenka didelis vaidmuo vaiko asmenybės ugdymo procese. Mokykla užima antrąją vietą po šeimos, ji tarsi antroji vaiko bendruomenė, todėl ji gali padėti suformuoti bei pakeisti jaunam žmogui moralines ir vertybines nuostatas.

3. Mokykla visais laikais buvo žinių, kultūros židinys, tačiau kaip bebūtų gaila šiandieninėje mokykloje smurtas dažnas reiškinys. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad mokyklose paplitęs emocinis smurtas, kuris vyrauja tiek mokinių, tiek mokytojų tarpe. Daugeliu atveju, kol mokinys nėra akivaizdžiai sužalotas, padėti ir apginti ne visada įmanoma.

4. Labiausiai smurtas paplitęs tarp mokinių, tačiau užfiksuoti ir mokinių prieš mokytojus bei mokytojų prieš mokinius smurto atvejai. Nustatyta, kad mokytojai gali nukentėti mokykloje ne tik nuo mokinių, bet ir nuo jų tėvų agresijos išpuolių.

5. Dažniausiai mokykloje prieš kitus mokinius smurtauja vyresni mokiniai ir bendraklasiai. Smurto naudojimo lygis prieš kitus mokinius ir mokytojus pradedant nuo penktos klasės kyla ir didžiausias būna septintoje klasėje, o 9 klasėje vėl sumažėja. Emocinį smurtą labiau patiria mergaitės, o fizinį – berniukai.

6. Mokyklos kiemas – vieta, kur mokiniai daugiausia patiria psichinę ir fizinę prievartą, kur grasinama, tyčiojamąsi, atiminėjami pinigai. Pavojingiausias laikas, kai gali būti užpultas, grįžti iš mokyklos į namus.

7. Smurtas mokykloje gana latentiškas, nes ne visi atvejai nustatomi ir užregistruojami. Mokiniai abejingi matytoms smurto scenoms bei neskuba apie tai pranešti. Mokytojai ne visada kreipia dėmesį į smurtą mokykloje. Todėl atitinkamų institucijų pareigūnai negali imtis atitinkamų priemonių kovojant su smurtu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.//Valstybės žinios.1995, Nr.40-987.
2. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija//Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.//Valstybės žinios.2006, Nr. 68-2497.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 32-1014; Aktuali redakcija nuo 2006-04-25.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741; Aktuali redakcija nuo 2007-07-21.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262; Aktuali redakcija nuo 2007-06-12.
7. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas//Valstybės žinios. 1985, Nr.1-1; Aktuali redakcija nuo 2007-07-21.
8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 1998, Nr. 67-1940.
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33 - 807.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 209 „Dėl vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr. 30-995.
11. Lietuvos Respublikos sveikatos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002 m. sausio 23 d. įsakymas Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 12-428.
12. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. ISAK-1462 „Dėl teisės pažeidimų, mokyklos nelankymo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, smurto ir nusikalstamumo prevencijos“//Valstybės žinios. 2004, Nr.145-5281.
13. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. ISAK-1970 „Dėl prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse bei jų veiklos krypčių aprašo patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr.184-6824.
14. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas 2005-03-29 „Dėl viešosios policijos prevencijos padalinio tyrėjo (apylinkės inspektoriaus) ir viešosios policijos specialisto

(nepilnamečių reikalų pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijos patvirtinimo“ Nr. 5-V-208.

15. Vilniaus apskrities viršininko 2004 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 2.3-1170 „Nepilnamečių siuntimo, priėmimo ir išleidimo iš specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų tvarka“.
16. Abramavičius A., Bieliūnas E., Drakšienė a. ir k.t./Ats.red.Pavilonis V. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis.- Vilnius: Eugrimas, 2000.
17. Ancelis P., Andriuškevičienė R., Bandzevičienė R. ir k.t./ koord. Žukauskas G.P. Teisiniai medicininiai smurto aspektai.-Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2002.
18. Babachinaitė G. Nepilnamečių smurtas Lietuvoje: raiška, priežastys ir prevencija. //Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. T. 27(19). - Vilnius, 2002.
19. Babachinaitė G., Kuklianskis S. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos//Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. T.42 (34). - Vilnius, 2003.
20. Bakanas A., Bartkus G., Dominas G. ir k.t./ vad. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmas tomas.- Vilnius: Justitia, 2003.
21. Barkauskaitė M. Humanistinio ugdymo proceso įtvirtinimo ir paauglių saugumo šeimoje bei klasėje sąveika.//Pedagogika: Mokslo darbai, Nr.37.-Vilnius:VPU leidykla, 1998.
22. Bitinas B. Ugdymo filosofijos pagrindai. -Vilnius, 1996.
23. Bluvšteinas J., Bieliūnas E., Justickis V., ir k.t./ Ats.red. Bluvšteinas J. Kriminologija.Vilnius: UAB „Pradai“, 1994.
24. Bulotaitė L., Pivorienė R.V., Sturlienė N. Drauge su vaiku. Psichologo patarimai mokytojui- Vilnius, 2000.
25. Dapšys A., Sakalauskas G. Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai; Teisės institutas.- Vilnius: Petro ofsetas, 2005.
26. Dobryninas A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje.- Vilnius:Lietuvos žmogaus teisių centras. 2000.
27. Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės svarbesni klausimai.-Vilnius: Eugrimas, 2005.
28. Europos Sąjungos programa DAPHNE II ir Sostinės policijos komendantūros projektas „Nutraukti tylėjimo sąmokslą! „Vadovas apylinkių inspektoriams ir į įvykio vietą vykstantiems patruliams“.-Varšuva: Publishing House of the Police Training Centre in Legionowo. 2006.

29. Gilligan J. Smurto prevencija.-Vilnius: Eugrimas, 2002.
30. Ignatavičienė S., Žukauskienė R. Rizikos grupės vaikai.-Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 1999.
31. Jatkevičius A. Smurtinio nepilnamečių nusikalstamumo samprata.//Teisė. Mokslo darbai 33(4).- Vilnius: VU leidykla ,1999.
32. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija: daktaro dis.: soc. mokslai: teisė (01 S)/VU.- V., 2003.
33. Jusienė R. Fizinių bausmių taikymas šeimoje ugdant vaikus: tėvų požiūris ir galimos priežastys.//Socialinis darbas, 2006.
34. Justickis V. Kriminologija. 1 dalis. -Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
35. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai.-Kaunas: Judex, 2002.
36. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E.G. Smurtas mokykloje:prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos. Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.-Vilnius: Sapnų sala, 2007.
37. Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija// Jurisprudencija. LTU mokslo darbai. T. 59(51) - Vilnius, 2004.
38. Kurapka. E./ "Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija" 4 knygos, II knyga. Mokslo programos baigiamoji ataskaita. Teisės institutas. -Vilnius, 1997.
39. Kvieskienė G. Socializacijos pedagogika. -Vilnius, 2000.
40. Laiconienė L., Vidmantienė R., Ostrauskienė I. ir k.t. Kompleksinė pagalba vaikui ir socialinės rizikos šeimai.- Tarptautinės policijos asociacijos Lietuvos skyriaus Vilniaus m. poskyris.
41. Leliūgienė I. Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas.- Kaunas: Technologija, 2003.
42. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija Jungtinių tautų vystymosi programa. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Nepilnamečių kriminalinė justicija.- Vilnius. 2001.
43. Mikalauskaitė A., Pabedinskienė R., Černiauskas R. ir kt., red. A. Vaitekūnas. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo.-Vilnius, 2000.
44. Pavilonis .V Jei paauglys nusikalto.- Vilnius:Mintis, 1987.
45. Per Elis Eliasson. Vyrai, moterys ir smurtas.Smurtinio elgesio supratimas ir keitimas.Stocholmo vyrų centro pranešimas.-Vilnius: Regioninė visuomenės informavimo bei švietimo kompanija, 2002.
46. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. Apie priekabiavimą. -Vilnius: Multiplex dizainas.
47. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J. Patyčių prevencija mokykloje. –Vilnius: Multiplex,

2006.

48. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija.- Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003.
49. Uscila R.Viktimologijos pagrindai. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje.-Vilnius: Mokslo aidai, 2005.
50. Vaišvila A. Teisės teorija. –Vilnius: Justitia, 2004.
51. Valickas G.Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija.- Vilnius:Lietuvos teisės akademija, 1997.
52. Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija.-Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.

Interneto puslapiai:

53.http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/ziniasklaida/20060523/;prisijungimo laikas: 2006-10-12.
53. http://www.lkz.lt; prisijungimo laikas: 2006-11-15.

54. http://ap.delfi.lt/l?region=4348&bust=715422; prisijungimo laikas: 2007-01-20.

55. http://www.mokyklosfrontas.lt/index.php?id=143; prisijungimo laikas: 2007-08-08.

56. http://www.lrytas.lt/?data=20070919&id=119019373511879601 84&view=4; prisijungimo laikas 2007-09-19.

57. http://osha.vdi.lt/PDF/Topics/stress/FS24LT.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

58. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nukentėjusius vaikus. (iki 18 metų).Forma_50N-ITĮ. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=4&metai=2006&menuo=12&regionas=0&id3=1&idAta=2#Atas;prisijungimo laikas 2007-09-20.

SMURTO PAPLITIMAS VILNIAUS MIESTO ŽIRMŪNŲ MIKRORAJONO MOKYMO ĮSTAIGOSE

Pagrindiniai žodžiai: *smurtas, mokymo įstaiga, prevencija, smurto raiškos socialiniai, pedagoginiai, psichologiniai veiksniai.*

Santraukos turinys: smurtas mokykloje – socialinių, pedagoginių ir psichologinių priežasčių sąveikos rezultatas. Mokymo įstaigose paplitęs emocinis smurtas, kuris vyrauja tiek mokinių, tiek mokytojų tarpe.

SANTRAUKA

Darbe analizuojamas smurtinio elgesio teisinis reglamentavimas, taipogi nagrinėjami smurto raiškos socialiniai, pedagoginiai, psichologiniai veiksniai bei smurto paplitimas Vilniaus miesto Žirmūnų mikrorajono mokymo įstaigose. Analizuojamos smurto prevencijos mokykloje galimybės bei pateikiami siūlymai jos tobulinimui.

Smurtas – socialinių, pedagoginių psichologinių priežasčių sąveikos rezultatas. Mokykla užimanti antrąją vietą po šeimos gali padėti suformuoti bei pakeisti jaunam žmogui moralines ir vertybines nuostatas.

Išnagrinėjus pagrindinius teisės aktus, reglamentuojančius smurtinį elgesį nustatyta, kad nepakankamai tobulas informacijos apie smurtą patyrusius vaikus mokyklose perdavimo policijos įstaigoms sistemos bei auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo mažamečiams už padarytas pavojingas veikas, teisinis reglamentavimas.

Šiandieninė mokykla negarantuoja mokiniams ir mokytojams sąlygų mokytis ir dirbti saugioje aplinkoje, kadangi ne visi smurto atvejai nustatomi.

VIOLENCE PREVALANCE IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF VILNIUS CITY ZIRMUNAI DISTRICT

Keywords: *violence, educational institutions, prevention*, *violence expression social, educational and psychoogical* factors.

The content of summary: violence in educational institutions is the result of the interface between social, educational and psychological reasons. In educational institutions are prevalented emotional violence between schoolchil and teachers.

SUMMARY

The paper focuses on the analysis of the regulation of violent behaviour, consideration of social, educational, psychological factors of the expression of violence and violence prevalence in educational institutions of Vilnius City Žirmūnai District. The paper focuses on the analysis of the prevention in educational institutions possibilities and suggestions for her development.

Violence is the result of the interface between social, educational and psychological reasons. School taking the second important place after family can be helpful in formulating and changing the moral attitudes and value judgements of a young person.

Upon the performance of the analysis of legal acts regulating violent behaviour it was determined that the legal regulation concerning the system of passing information on the children that suffered violence at school to police institutions and infliction of educative enforcement measures to the children who committed grave criminal acts is not perfect.

The school of today does not ensure studying conditions for students and safe working environment for teachers because all cases of violence are detected.

Priedas Nr.1.

Labas. Sukūrėme šią anketą norėdami sužinoti Tavo nuomonę mokinių ir Tavo saugumo mokykloje klausimais. Prie kiekvieno klausimo yra duota keletas atsakymų, iš kurių vieną ar keletą turėsi pasirinkti. Į kai kuriuos klausimus galimi keli atsakymų variantai.

Nepalik neatsakytų klausimų ! Anketa yra anoniminė, nereikia rašyti savo vardo, pavardės ar klasės raidės, kurioje mokaisi. Niekas mokykloje nesužinos apie Tavo atsakymus. Sėkmės!

A N K E T A

Demografiniai duomenys:

Tavo lytis (apibrauk atitinkamą raidę):

A. Berniukas

B. Mergaitė

Tavo amžius (parašyk)

Klasė, kurioje mokaisi (parašyk)

Mokykla, kurioje mokaisi:

A.Vidurinė
B.Pagrindinė
C.Pradinė

Klausimai:

1. Ar jautiesi saugus mokykloje? (apibrauk tinkamą variantą) :

A.Niekada
B.Retai
C.Kartais
D.Dažnai

2. Kur tu jautiesi labiausiai nesaugus/-i? (apibrauk tinkamus variantus):

A. Rūbinėje
B. Tualete
C. Mokyklos koridoriuose
D. Klasėje
E. Sporto salėje
F. Valgykloje
G. mokyklos teritorijoje
H. Kita_____

3. Kada mokykloje jautiesi mažiausiai saugus/-i? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Pakeliui į mokyklą
B. Per pamokas
C. Per petraukas
D. Pakeliui namo
E. Diskotekose,
F. Kita_____

4. Kas mokykloje tave skriaudžia ? (apibrauk tuos variantus, kurie labiausiai tinkami):

A. Bendraklasiai
B. Jaunesni moksleiviai
C. Vyresni moksleiviai
D. Mokytojai (jei taip, parasyk koki dalyka desto)_____
E. Kita_____

5. Ar esi skriaudžiamas namuose? (jei taip, apibrauk tuos variantus, kurie Tau labiausiai tinkami):

A. Tėvo
B. Motinos
C. Brolio
D. Sesers
E. Kita_____

6. Kokią iš išvardintų smurto formų teko patirti mokykloje iš kitų mokinių? (jei taip, apibrauk tuos variantus, kurie Tau labiausiai tinka):

A. Fizinis (tyčia žalojamas kūnas, pvz., žmogus mušamas, stumdomas, sužeidžiamas)
B. Emocinis (įžeidžiančiais žodžiais, grasinimais, gąsdinimais siekiama asmenį įbauginti, priversti suvokti priklausomybę nuo skriaudėjo, atiminėjimas pinigų, daiktų, bjaurių žodžių rašinėjimas, sakymas)
C. Seksualinis (fizinės ir emocinės prievartos naudojimas prieš asmenį, siekiant lytinio pasitenkinimo)

7. Kokią iš išvardintų smurto formų teko patirti mokykloje iš mokytojų? (jei taip, apibrauk tuos variantus, kurie Tau labiausiai tinka):

A. Fizinis (tyčia žalojamas kūnas, pvz., žmogus mušamas, stumdomas, sužeidžiamas)
B. Emocinis (įžeidžiančiais žodžiais, grasinimais, gąsdinimais siekiama asmenį įbauginti, priversti suvokti priklausomybę nuo skriaudėjo, atiminėjimas pinigų, daiktų, bjaurių žodžių rašinėjimas)
C. Seksualinis (fizinės ir emocinės prievartos naudojimas prieš asmenį, siekiant lytinio pasitenkinimo).

8. Ar tu pats esi mokykloje prieš klasės draugus naudojęs fizinį smurtą (stumdęs, kumščiavęs ar spardęs) dėl kokių nors priežasčių ?

A.Niekada
B.Retai
C.Kartais
D.Dažnai

9. Ar tu pats esi mokykloje apie klasės draugus užrašęs ar pasakęs bjaurių žodžių ?

A.Nekada
B.Retai
C.Kartais
D.Dažnai

10. Jei tave nuskriaustų mokykloje, tai į ką kreiptumeisi pagalbos? (apibrauk tuos variantus, kurie Tau labiausiai tinka).

A. Tėvas
B. Mama
C. Sesuo
D. Brolis
E. Klases draugas
F.Kiemo draugas
G. Mokytojas
H. Socialinis pedagogas
I. Vaiko teisių apsaugos tarnyba
J. Policijos pareigūnas
K. Vaikų linija
L. Kita_____

11. Parašyk, prašau, kaip manai, ką reikia daryti, kad mokykloje ir jos teritorijoje jaustumeisi saugus, nepatirtum smurto? (apibrauk 3 svarbiausius, Tavo nuomone, variantus ir jei ko nors dar nepaminėjome parašyk tam skirtoje vietoje):

A. Mokiniai mokomi atpažinti smurtą ir pranešti apie matytus smurto atvejus.
B. Mokyti vaikus kaip ir kur prašyti pagalbos
C. Sustiprinti mokytojų budėjimą pertraukų metu
D. Mokykloje vykdyti akcijas prieš smurtą
E. Vaikai turi būti mokomi kaip elgtis konfliktinese situacijose (kaip reaguoti, ką sakyti ir pan.)
G.Kita_____

12. Kaip dažnai Tave mokykloje kiti mokiniai apkalba? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

13. Kaip dažnai mokykloje jautiesi atstumtas kitų mokinių? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

14. Kaip dažnai mokykloje kiti mokiniai muša Tave? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

15. Kaip dažnai mokykloje kiti mokiniai tyčiojasi iš Tavęs? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

16. Kaip dažnai mokykloje iš tavęs yra atimami, reketuojami daiktai, pinigai? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

17. Kaip dažnai kitus mokinius mokykloje muša bendraamžiai ar vyresni moksleiviai? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

18. Kaip dažnai moksleiviai mokykloje patiria smurtą iš suaugusiųjų (mokytojų, kitų darbuotojų, dirbančių mokykloje ir pan.)? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Niekada
B. Retai
C. Kartais
D. Dažnai
E. Visada

19. Kokią iš išvardintų smurto formų tu naudojai pries mokytojus? (jei taip, apibrauk tuos variantus, kurie labiausiai tinka):

A. Fizinis (tyčia žalojamas kūnas, pvz., žmogus mušamas, stumdomas, sužeidžiamas)
B. Emocinis (įžeidžiančiais žodžiais, grasinimais, gąsdinimais siekiama asmenį įbauginti, priversti suvokti priklausomybę nuo skriaudėjo, atiminėjimas pinigų, daiktų, bjaurių žodžių rašinėjimas)
C. Seksualinis (fizinės ir emocinės prievartos naudojimas prieš asmenį, siekiant lytinio pasitenkinimo)

20. Kaip dažniausiai elgiasi moksleiviai pamatę, kad kiti vaikai priekabiauja vieni prie kitų? Priekabiavimas - kai kiti prasivardžiuoja, juokiasi iš kurio nors mokinio, tyčiojasi, kumščiuoja, stumdo, gąsdina, atima pinigus, keikia. (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Nekreipia dėmesio, eina į šalį
B. Sudraudžia skriaudėją, bet nieko konkretaus nedaro
C. Apgina skriaudžiamą mokinį
D. Praneša mokytojui
E. Kita_____

21. Kaip dažniausiai elgiasi mokytojai pamatę, kad moksleiviai priekabiauja vieni prie kitų ? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Nekreipia dėmesio, eina į šalį
B. Sudraudžia skriaudėją, bet nieko konkretaus nedaro
C. Apgina skriaudžiamą mokinį
D. Praneša mokytojui
E. Kita_____

22. Kaip dažniausiai elgiasi mokytojai pamatę, kad moksleiviai priekabiauja prie tavęs? (apibrauk vieną tinkamą variantą):

A. Nekreipia dėmesio, eina į šalį
B. Sudraudžia skriaudėją, bet nieko konkretaus nedaro
C. Apgina skriaudžiamą mokinį
D. Praneša mokytojui
E. Kita_____

AČIŪ UŽ ATSAKYMUS! ☺